

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Jelenos Cvirko,
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymas
Lietuvos teismų praktikoje**

Vadovas: prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas

Recenzentas: lekt. dr. Stasys Drazdauskas

Vilnius 2011

Turinys

Įvadas	2
1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bendrosios nuostatos	6
1.1. Istoriniai aspektai	6
1.2. Bendras nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto apibūdinimas	13
Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas kaip savarankiškas institutas	14
Samprata	14
Teisinių santykių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto, struktūra	15
Apibūdinimas pagal rūšis	17
1.3. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimo aspektai	18
1.4. Prievolių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, atskyrimo problematika	21
Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atribojimas nuo civilinės atsakomybės	22
Reikalavimų, kylančių iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, atribojimas nuo vindikacijos	28
Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bei restitucijos skirtumai	30
Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atribojimas nuo kitų kvazisutarčių	32
2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygos ir tvarka	35
2.1. LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygos	35
Pirma sąlyga: asmuo įgijo ar sutaupė turto be teisinio pagrindo	39
Antra sąlyga: asmuo realiai gavo ar sutaupė turto	45
Trečia sąlyga: įgyto ar sutaupyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais	48
2.2. LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygos ir taisyklės	53
Ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo ir ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo skirtumai	54
LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygos	59
Išvados	63
Literatūros sąrašas	65
Santrauka	72
Summary	73

Įvadas

*Iure nature aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores*¹ (Pomponius). Ši garsi Pomponijaus frazė atspindi nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto esmę ir prigimtį. Pažymėtina, jog su tam tikrais pakeitimais bei papildymais šis principas yra įtvirtintas daugelio valstybių įstatymuose. Ne išimtis ir Lietuva.

Nepaisant to, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui 2000 m. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse² (toliau – **LR CK**) skirti tik keli straipsniai, Lietuvos teismų praktikos bei teisės doktrinos analizė leidžia teigti, jog šis institutas turi nemažą reikšmę Lietuvos teisėje.

Nagrinėjamos temos aktualumas. Manoma, jog nepakankamai išsamus nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimas Lietuvos teisės aktuose bei teisės doktrinos darbų, kuriuose būtų analizuojamas šis institutas, stoka lemia tai, jog Lietuvos teismai (ypač pirmosios ir apeliacinės instancijos) daro nemažai klaidų taikydami šį institutą bei atribodami teisinius santykius, susiklostančius nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto be teisinio pagrindo nuo kitais pagrindais atsirandančių teisinių santykių.

Remiantis darbo autorės atlikta Lietuvos teismų praktikos, nagrinėjant bylas, susijusias su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu, analize, darytina išvada, jog teismams ypatingai dažnai problemų kyla atskiriant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisinius santykius nuo teisinių santykių, atsirandančių civilinės atsakomybės pagrindu. Pažymėtina, kad tokios teismų klaidos neretai lemia tai, jog nukentėjusios šalies teisės nėra apginamos pilna apimtimi. Bene geriausias ir žinomiausias to pavyzdys yra byla, profesoriaus V. Mikelėno įvardinta, kaip „Kailiukų byla“³. Profesoriaus nuomone, tinkamai kvalifikavus tarp šios bylos šalių susiklosčiusius teisinius santykius, ieškovui, vietoj 590 056,05 Lt, priteistų kaip nepagrįstas praturtėjimas, būtų priteista 1 310 170 Lt žalos atlyginimo.

Taigi tinkamas teisinių santykių, susiklostančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto be pagrindo, atskyrimas nuo kitais pagrindais atsirandančių teisinių santykių, turi tiek doktrininę, tiek ir neabejotiną praktinę reikšmę.

¹ Cituojama pagal: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 144; citatos vertimas į lietuvių kalbą: „Remiantis prigimtinė teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita“.

² Patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu Nr. VIII-1864. Valstybės žinios., 2000, Nr. 74-2262.

³ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68).

Be to, Lietuvos teismų praktikoje dažnai daroma klaidų, nustatant, ar tarp bylos šalių susiklostę teisiniai santykiai turėtų būti kvalifikuojami kaip turto gavimas be pagrindo (LR CK 6.237 str.), ar kaip nepagrįstas praturtėjimas (LR CK 6.242 str.).

Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į anksčiau nurodytas Lietuvos teismų praktikoje iškylančias problemas, darbe siekiama nustatyti ir išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atskyrimo nuo kitų teisės institutų kriterijus, taip pat išanalizuoti, kokiais kriterijais remiantis, turėtų būti nustatoma, kad tarp šalių susiklostė nepagrįsto praturtėjimo teisiniai santykiai ar teisiniai santykiai, atsirandantys gavus turto be pagrindo. Šių tikslų siekiama atliekant nagrinėjamo instituto pagrindinių bruožų, nurodomų Lietuvos teismų praktikoje bei Lietuvos ir užsienio teisės doktrinoje, šio instituto kilmės bei prigimties analizę, nustatant, kurie požymiai atskiria šį institutą nuo kitų. Atsižvelgiant į tai pirmojoje darbo dalyje analizuojamos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bendrosios nuostatos, taip pat nustatomi šio instituto atskyrimo nuo kitų institutų kriterijai. Antrojoje šio darbo dalyje, pavadintoje „Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygos ir tvarka“, didžiausias dėmesys teikiamas būtent Lietuvos teismų praktikoje ir teisės doktrinoje išskiriamų nagrinėjamo instituto taikymo sąlygų bei taisyklių analizei. Kartu darbe jos yra lyginamos su šio instituto taikymo sąlygomis, išskiriamomis Rusijos teisės doktrinoje.

Tyrimo objektas. Darbe didžiausias dėmesys teikiamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygų analizei bei šio instituto atskyrimo nuo kitų teisės institutų Lietuvos teismų praktikoje problematikai. Tačiau, pažymėtina, jog darbe nėra išsamiai nagrinėjamas analizuojamo instituto santykis su restitucija, kadangi šis klausimas yra platus ir keliantis daug diskusijų teisės doktrinoje, todėl galėtų būti atskiro darbo tema.

Analizuojant Lietuvos teismų praktikoje išskiriamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygas, kartu vertinamos ir teismų pozicijos dėl LR CK 6.237 straipsnio taikymo atvejų, bei atvejų, kuomet turėtų būti taikomas LR CK 6.242 straipsnis, reglamentuojantis nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu⁴.

Tyrimo metodai. Šio darbo objektas ištirtas ir užsibrėžtų darbo tikslų pasiekta naudojant istorinį, lyginamąjį, loginį, sisteminį bei lingvistinį tyrimo metodus. Istorinis tyrimo metodas darbe naudojamas siekiant išsiaiškinti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto ištakas, taip pat palyginti, kaip šis institutas buvo suprantamas ir aiškinamas anksčiau galiojusiuose teisės aktuose. Nagrinėjamo instituto ištakų analizė padeda išskirti bei išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo

⁴ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 152.

sąlygas. Be to, istorinio metodo panaudojimas leidžia aiškiau suvokti LR CK 6.237 straipsnyje įtvirtinto nepagrįsto praturtėjimo plačiąja prasme bei LR CK 6.242 straipsnyje įtvirtinto nepagrįsto praturtėjimo siaurąja prasme skirtumus ir jų reglamentavimo išskyrimo į atskirus straipsnius naujajame LR CK galimas priežastis.

Lyginamasis tyrimo metodas naudojamas lyginant skirtingas teisės doktrinoje išreiškiamas nuomones šiame darbe analizuojamais klausimais, lyginant Lietuvos teismų praktikoje išskiriamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygas su teisės doktrinoje išreiškiamą poziciją, taip pat analizuojant šio instituto skirtumus nuo kitų teisės institutų. Šis metodas padeda nustatyti Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje vyraujančias pozicijas darbe analizuojamais klausimais bei įvertinti, kuriomis iš jų, autorės nuomone, reikėtų vadovautis.

Minėta, jog darbe naudojamas ir sisteminis tyrimo metodas. Darbe šiuo metodu daugiausia vadovaujamosi analizuojant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto, kaip vienos iš kvazisutarčių, prigimtį bei šiam institutui būdingus požymius. Taip pat šis metodas naudojamas suskirstant Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje šiame darbe analizuojamais klausimais išreiškiamas pozicijas. Šiuo metodu siekiama nustatyti aiškesnius kriterijus, padedančius atriboti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą nuo kitų teisės institutų, bei šiuos kriterijus išsamiau išanalizuoti.

Lingvistiniu bei loginiu tyrimo metodais vadovaujamosi nagrinėjant teisės aktuose įtvirtintų nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą reglamentuojančių normų turinį. Taip pat, analizuojant teisės doktrinoje pateikiamas šio instituto sampratas.

Pažymėtina, jog minėtų tyrimo metodų naudojimas ir derinimas, siekiant darbe užsibrėžtų tikslų, taip pat darbe atliekamas Lietuvos teismų praktikoje taikant analizuojamą institutą išskylančių problemų vertinimas ir siūlomi šių problemų sprendimo būdai atspindi šio darbo originalumą ir išskiria jį iš jau egzistuojančių Lietuvos teisės doktrinos darbų.

Šaltiniai. Atsižvelgiant į šio darbo objektą ir tikslus, jame daugiausia dėmesio skiriama būtent Lietuvos teismų praktikos, kaip šio darbo šaltinio, analizei. Atkreiptinas dėmesys, jog darbe nėra apsiribojama vien Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, o yra analizuojama bei vertinama ir žemesnių instancijų teismų pozicija. Autorės nuomone, žemesnių instancijų teismų sprendimai yra svarbūs būtent dėl to, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka per metus vidutiniškai peržiūri tik apie 5 – 7 procentus visų pirmosios instancijos teismų sprendimų, priimtų bylose, susijusiose su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu. Likusių bylų nagrinėjimas užsibaigia pirmosios ir apeliacinės (arba tik pirmosios) instancijų teismų sprendimais.

Be to, vienais iš pagrindinių šio darbo šaltinių reikėtų laikyti ir LR CK, 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinį kodeksą⁵ (toliau – **LTSR CK**) bei šių kodeksų komentarus, taip pat V. Mikelėno monografiją „Prievolių teisė. Pirmoji dalis“⁶, A. Dambrauskaitės monografiją „Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės“⁷ ir Rusijos autorių vadovėlinę teisinę literatūrą⁸.

⁵ Patvirtintas 1964 m. liepos 7 d. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymu „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo“. Vyriausybės žinios, 1964, Nr. 19-138.

⁶ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002.

⁷ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009.

⁸ ВИТРЯНСКИЙ, В. В., *et al.* *Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005; *Гражданское право*. Часть 2: Учебник. Под общей редакцией А. Г. Калпина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва.: Юристъ, 2002.

1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bendrosios nuostatos

1.1. Istoriniai aspektai

Teigiama, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto istorija prasidėjo dar Senovės Romos laikais. Nors dauguma prievolių kyla iš sutarčių arba iš deliktų, tačiau jau romėnų teisininkams buvo akivaizdu, kad tai nėra vienintelės prievolių rūšys. Todėl, greta sutartinių bei deliktinių prievolių, romėnų teisininkai išskyrė atskirą prievolių rūšį – kvazisutartines prievoles (*obligationes quasi ex contractu*), kurios savo turiniu bei pobūdžiu priminė sutartines prievoles, bet atsirasdavo nesant šalių sutartinių santykių⁹. Tokių prievolių turinį sudarė teisėtas elgesys, tačiau šių prievolių atveju nebuvo išreikštos abiejų šalių valios, kas iš esmės skyrė jas nuo sutartinių prievolių. Tačiau verta pažymėti, jog kvazisutartinės prievolės ne tik savo turiniu, bet ir ginčų, kylančių iš šių prievolių, sprendimo būdu, buvo labiausiai panašios į sutartines prievoles. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, ginčytini kvazisutartinių prievolių klausimai Romos teisininkų buvo sprendžiami panašiai kaip ir esant analogiškai sutarčiai¹⁰.

Senovės Romos laikais kvazisutartinės prievolės buvo skirstomos į tris grupes: nepagrįsto praturtėjimo prievolės (*condictio*), svetimų reikalų tvarkymas bei įgaliojimo (*negotiorum gestio*) ir bendrija (*communio*). Romėnų teisininkai suformulavo principą, numatantį, jog: „<...> *asmeniui be pakankamo teisinio pagrindo praturtėjus kito asmens sąskaita įgytą turtą privalu grąžinti tam, kurio sąskaita praturtėta*“¹¹. Pažymėtina, jog romėnų teisininkai nesukūrė bendrųjų principų, kuriais remiantis būtų galima nustatyti, ar asmuo praturtėjo be teisinio pagrindo, bet buvo nustatyti tipiniai praturtėjimo be pagrindo atvejai, kurių buvo gana daug. Buvo išskiriami tokie pagrindiniai tipiniai praturtėjimo be pagrindo atvejai: *condictio indebiti* (taip vadintas ieškinys, pareiškiamas tuo atveju, kai asmuo sumoka nesamą skolą, sumoka ne jam privalomą sumokėti arba ne tam asmeniui reikalingą sumokėti skolą), *condictio causa data non secuta* (taip vadintas ieškinys, kuriuo siekiama susigrąžinti turtą, perduotą trečiajam asmeniui, tikintis, bet nesulaukus priešpriešinio veiksmo), *condictio ob iniustam causam* (tai ieškinys dėl sugrąžinto turto,

⁹ NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 251.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Cit. op.* 9, p. 253.

perduoto įstatymui ar moralei priešingu tikslu). Kiti atvejai, neatitinkantys minėtų kondicijų, buvo vadinami bendru *condictiones sine causa* vardu¹².

Teisės doktrinoje egzistuoja nuomonė, jog būtent *condictio indebiti* turėjo didžiausią įtaką šiuolaikinei nepagrįsto praturtėjimo teisei¹³, todėl verta šį vieną pagrindinių tipinių praturtėjimo be pagrindo atvejų paanalizuoti išsamiau. Romėnų teisėje buvo nurodomos trys sąlygos, kurios buvo būtinos tam, kad būtų patenkintas ieškinys, reiškiamas *condictio indebiti* pagrindu: (i) asmuo turi būti atlikęs veiksmus (pvz., mokėjimą), manydamas, kad egzistuoja prievolė atlikti šiuos veiksmus (priešingu atveju, tokie santykiai būtų kvalifikuojami kaip dovanojimas); (ii) priimančias įvykdymą asmuo manė, jog prievolė tikrai egzistuoja ir jis turi teisę reikalauti atlikti veiksmus (priešingu atveju, tokia situacija būtų kvalifikuojama kaip vagystė); (iii) veikęs nesąžiningai praturtėjęs asmuo privalo visiškai atlyginti žalą, o sąžiningai – tik sumą, kuria praturtėta¹⁴.

Pažymėtina, jog Lietuvos teisės doktrinoje egzistuoja ir kiek kitokia pozicija dėl pagrindinių *condictio indebiti* sąlygų, taikytų romėnų teisėje. Šios pozicijos šalininkai teigia, jog tam, kad būtų tenkinamas *condictio indebiti* ieškinys, turėjo būti nustatytos šios trys sąlygos: „*mokėjimas atliktas siekiant gražinti skolą <...>; nėra skolos; mokėjimas atliktas suklydus*“¹⁵. Atkreiptinas dėmesys, jog ši pozicija atitinka Rusijos teisės doktrinoje egzistuojančią nuomonę.

Aiškinant pirmąją sąlygą, Rusijos teisės doktrinoje nurodoma, jog mokėjimas yra suprantamas plačiai: t.y. tiek kaip konkretaus turto (pinigų, kitų daiktų, teisių ir pan.) perdavimas gavėjo nuosavybėn, tiek kaip gavėjo atleidimas nuo tam tikrų prievolių ir pan.¹⁶. Teigiama, jog tokiu atveju mokėjimą gaunantis asmuo praturtėja arba dėl to, kad jo nuosavybėn patenka atitinkamas turtas, arba dėl to, kad asmuo išvengia jau turimo savo turto perleidimo (pvz., išvengia pareigos gražinti skolą). Komentuojant antrąją *condictio indebiti* sąlygą, Rusijos teisės doktrinoje nurodoma, jog įvykdymas prigimtinės prievolės, žinant, jog nėra pareigos ją vykdyti, nėra pripažįstamas skolos nebuvimu antrosios *condictio indebiti* sąlygos prasme. Taip pat nurodoma, kad ir skolos sumokėjimas anksčiau termino nėra pripažįstamas skolos nebuvimu, ir tokiu pagrindu ieškinys dėl be pagrindo įgyto turto nebūtų tenkinamas.

¹² *Cit. op.* 9, p. 253-254.

¹³ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 143.

¹⁴ *Cit. op.* 9, p. 253.

¹⁵ *Cit. op.* 13, p. 143-144.

¹⁶ ПЕРЕТЕРСКИЙ, И.С., *et al.* *Римское частное право*. Москва: Юриспруденция, 1999, skyrius 153, para. 564.

Rusijos teisės doktrinoje teigiama, jog *condictio indebiti* romėnų teisėje buvo gretinamas (lyginamas) su paskolos sutartimi. Teigiama, jog Gajaus Institucijose *condictio indebiti* esmė (turinys) buvo aiškinama taip: sutarties nebuvimas (asmuo moka, turėdamas tikslą nutraukti teisinius santykius su kitu asmeniu, bet ne tam, kad teisiniai santykiai atsirastų) ir pripažinimas teisinių pasekmių, panašių į tas, kurias sukelia sutarties sudarymas (nagrinėjamu atveju, būtent, paskolos sutarties)¹⁷.

Be to, kalbant apie *condictio indebiti* objektą, Rusijos teisės doktrinoje nurodoma, jog turto, kurį asmuo gavo be teisėto pagrindo, atsitiktinė žuvimo ar sugedimo rizika tenka turtą perdavusiam asmeniui (t.y. kreditoriui)¹⁸.

Condictio indebiti esmės ir jo taikymo sąlygų atskleidimas parodo didelę šio instituto įtaką ir reikšmę šiuolaikinei Lietuvos teisei. Kalbant apie *condictio indebiti* apraiškas Lietuvos teisėje, reikėtų pažymėti, jog LR CK 6.237 – 6.242 straipsnių nuostatos, su tam tikromis išimtimis, iš esmės įtvirtina tai, ką romėnų teisininkai įvardijo kaip *condictio indebiti*. Lietuvos teisės doktrinoje, kaip ir romėnų teisėje, teigiama, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas taikomas tiek tais atvejais, kai asmuo nepagrįstai įgyja tam tikrą turtą (sąvoka „turtas“ Lietuvos teisės doktrinoje, kaip ir sąvoka „mokėjimas“ romėnų teisėje, suprantama plačiai: t.y. apima ne tik daiktus, bet ir turtines teises, pinigus ir kitokias materialiąsias vertybes¹⁹) arba kai asmuo nepagrįstai sutaupo kito asmens sąskaita (pvz., sutaupomos išlaidos, panaikinama skola ir pan.). Kaip ir romėnų teisėje, pagal LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktą negali būti išreikalaujama kaip be pagrindo įgyta turtas, kurį asmuo perdavė vykdydamas prigimtinę prievolę, nors žinojo, kad neturi pareigos ją vykdyti. Be to, kaip be pagrindo įgyto negalima išreikalauti ir turto, perduoto įvykdžius prievolę, kurios vykdymo terminas dar nebuvo suėjęs, jeigu šios prievolės pagrindas nenumato ko kita (LR CK 6.241 str. 1 d. 1 p.). Minėta, jog panaši nuostata buvo įtvirtinta ir romėnų teisėje.

Pažymėtina, jog lyginant *condictio indebiti* institutą romėnų teisėje ir LR CK šeštosios knygos XX skyriuje reglamentuojamą nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą, pastebima ir nemažai skirtumų. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės doktrinoje, skirtingai nei romėnų teisėje, nėra linkstama teisinių santykių, atsirandančių iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, lyginti ar tapatinti su paskolos sutartimi. Be to, Lietuvos teisėje išreiškiamas visiškai skirtingas požiūris į turto, kurį skolininkas gavo be teisinio pagrindo, atsitiktinio žuvimo ar sugedimo rizikos paskirstymą. Kaip minėta, romėnų

¹⁷ *Ibid.*, skyrius 153, para. 563.

¹⁸ *Cit. op.* 16, skyrius 153, para. 565.

¹⁹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

teisėje tokia rizika visuomet tekdavo turtą perdavusiam asmeniui (t.y. kreditoriui), tuo tarpu, vadovaujantis LR CK 6.237 straipsnio 3 dalies nuostatomis, yra išskiriamos dvi skirtingos situacijos, priklausomai nuo to, ar turtas gautas sąžiningai, ar nesąžiningai. „Sąžiningas, t.y. nežinojęs ir negalėjęs žinoti daiktą gavęs be teisinio pagrindo, atsakovas neatsako už atsitiktinę daikto žūtį ne dėl jo kaltės iki tol, kol sužinojo ar turėjo sužinoti, kad turtą įgijo be teisinio pagrindo“²⁰ (iki šio momento sąžiningas atsakovas atsako tik už savo tyčią ar didelį neatsargumą (LR CK 6.237 str. 3 d.)). Nesąžiningam atsakovui (t.y. tokiam, kuris žinojo arba turėjo žinoti, kad turtą įgyja be teisinio pagrindo) be pagrindo gauto turto atsitiktinio žuvimo ar sugedimo rizika tenka nuo pat tokio turto gavimo momento.

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto raidą Lietuvos teisės istorijoje, būtina paminėti, jog šio instituto apraiškų pastebima jau Lietuvos Statutuose, parengtuose dar XVI amžiuje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais. Pavyzdžiui, Pirmojo Lietuvos Statuto (1529 m.) pirmojo skyriaus 8 straipsnyje nurodoma, jog tas, kas gavo daug, prisidengdamas mažu, arba tas, kas gavo daugiau nei prašė (nei jam priklausė gauti), turi visą tai gražinti. Taigi jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais buvo suvokta nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto svarba. Tačiau to meto teisės aktuose šiam institutui buvo skiriama labai mažai dėmesio.

Laikotarpis, kurio metu Lietuvos teisiniai santykiai buvo reglamentuojami Lietuvos Statutais, tęsėsi gana ilgai – net iki 1840 m., kuomet nustojo galioti 1588 metais priimtas Trečiasis Lietuvos Statutas ir buvo pradėti taikyti Rusijos imperijos įstatymai.

Kalbant apie atkurtos Lietuvos valstybės teisę (1918 – 1940 m.), svarbu paminėti, kad pagrindinis tuo metu Lietuvoje galiojęs privatinės teisės šaltinis buvo Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis²¹. Pažymėtina, kad Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalį sudarė keturios knygos: 1) Dėl šeimos teisių ir pareigų; 2) Dėl teisių turtui įgijimo ir įtvirtinimo apskritai; 3) Dėl turtinių teisių įgijimo ir įtvirtinimo tvarkos; 4) Dėl sutartinių prievolių. Rusijos teisės doktrinos teigimu, šiame teisės akte nebuvo normų, skirtų nepagrįstam praturtėjimui, kaip atskirai prievolių rūšiai, tačiau to meto teismų praktikoje bei teisės doktrinoje šios prievolės buvo gerai žinomos²². Nurodoma, jog sprendami ginčus, kylančius iš nepagrįsto praturtėjimo teisinių santykių, teismai vadovavosi Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tome įtvirtinta bendrąja taisykle dėl teisės į atlygį už patirtą žalą ir nuostolius, kuri numatė, kad: „vadovaujantis bendrąja

²⁰ *Ibid.*, p. 319.

²¹ ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 389.

²² ВИТРЯНСКИЙ, В. В., *et al. Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005, skyrius 56.

taisykle, iš jokio asmens be teismo negali būti atimtos jam priklausančios teisės, todėl bet kokie turtiniai nuostoliai ir žalos ar nuostolių asmeniui padarymas sukelia vienos šalies pareigą suteikti atlyginimą, o kitai šaliai suteikia teisę to atlyginimo reikalauti.“²³. Būtina pažymėti, kad ir Lietuvos teisės doktrinoje pripažįstama, jog Rusijos teisės, ypač privatinės, atsilikimas nuo gyvenimo, vertė tą teisę koreguoti bent jau taikant ją teismų praktikoje²⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad rusų teismuose paplitusią praktiką remtis aukščiausiosios Rusijos teismo instancijos – Senato, sprendimais, kartu ir pačią rusų teisę perėmė ir Lietuvos teismai²⁵.

Nors, kaip minėta, analizuojamu laikotarpiu (1918 – 1940 m.) Lietuvoje pagrindinis privatinės teisės šaltinis buvo Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis, tačiau tai nebuvo vienintelis teisės šaltinis, reglamentavęs civilinius teisinius santykius tuo laikotarpiu Lietuvoje. Pavyzdžiui, Klaipėdos krašte tuo metu galiojo 1900 m. Vokietijos civilinis kodeksas, kuris, Lietuvos teisės doktrinos nuomone, „<...> palyginti su kitose Lietuvos teritorijos dalyse galiojusiais privatinės teisės šaltiniais, tiems laikams buvo šiuolaikiškiausias ir moderniausias“²⁶. Teisės doktrinoje nurodoma, kad 1900 m. Vokietijos civiliniame kodekse buvo įtvirtintas bendrasis nepagrįsto praturtėjimo principas, kuris vėliau buvo perkeltas ir į dabar galiojantį Vokietijos civilinį kodeksą²⁷. Vadovaujantis šiuo bendroju principu, asmuo, kuris gauna kažką dėl kito asmens veiksmų ar kitokiu būdu šio asmens sąskaita be teisinio pagrindo, privalo tai šiam asmeniui grąžinti²⁸.

Būtina paminėti ir tai, kad aptariamu laikotarpiu Lietuvos Užnemunėje galiojo prancūzų 1804 m. Civilinis kodeksas²⁹. Teisės doktrinoje nurodoma, kad šiame prancūzų civiliniame kodekse yra kvazisutartinėms prievolėms skirtas skirsnis, reglamentuojantis dvi situacijas: pirmoji – kito asmens reikalų tvarkymas be įgaliojimo (*negotiorum gestio*), tuo tarpu antroji yra skirta per klaidą padarytų mokėjimų išreikalavimui³⁰. Pažymėtina, kad prancūzų 1804 m. Civilinis kodeksas neįtvirtino bendrojo nepagrįsto praturtėjimo principo, todėl toks reglamentavimas vertintinas kaip žymiai siauresnis, lyginant su dabar

²³ *Ibid.*

²⁴ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 388.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Cit. op.* 24, p. 384.

²⁷ DANNEMANN, G. *The German law of unjust enrichment and restitution: a comparative introduction*. New York: Oxford University Press Inc., 2009, p. 9.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Cit. op.* 24, p. 382.

³⁰ GALLO, P. Unjust Enrichment: A Comparative Analysis. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 40, s.l.: Frühling 1992, nr. 2, p. 439.

galiojančio LR CK šeštosios knygos XX skyriaus nuostatomis, taip pat ir lyginant su 1900 m. Vokietijos civiliniu kodeksu.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad laikotarpiu nuo 1918 m. iki 1940 m. nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas skirtingose Lietuvos teritorijose buvo reglamentuojamas skirtingai.

1964 metais buvo priimtas LTSR CK, kurio 512 – 514 straipsniuose buvo įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios prievolės, atsirandančias be pagrindo įgijus ar sutaupius turto. Lyginant su 2000 m. LR CK nuostatomis, LTSR CK nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas buvo reglamentuojamas kur kas siauriau, nei naujajame LR CK, nors pati nepagrįsto praturtėjimo samprata, anot LR CK šeštosios knygos komentaro autorių, beveik nepakito³¹.

Pažymėtina, jog teisės doktrinoje egzistuoja ir kitokia nuomonė, kurią palaikantys autoriai teigia, jog lyginant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą reglamentuojančias teisės normas, įtvirtintas LTSR CK, ir normas, įtvirtintas naujajame LR CK, nepagrįsto praturtėjimo samprata iš dalies pakito³². Tokia pozicija yra grindžiama keliais pagrindiniais motyvais. Pirmiausia tuo, jog terminas „nepagrįstas praturtėjimas“ apskritai nebuvo vartojamas LTSR CK bei to meto Lietuvos teisės doktrinoje. Taip pat tuo, jog LTSR CK „<...> *nebuvo įtvirtintas ir bendrasis praturtėjimo ieškinys, t.y. kodekse esančios normos iš esmės buvo skirtos conditio indebiti atvejams (su ta išlyga, kad sutaupymo atvejus būtų galima priskirti prie nepagrįsto praturtėjimo atveju)*“³³ (pažymėtina, jog sąvoka „bendrasis ieškinys“ šiuo atveju reiškia LR CK 6.242 straipsnyje įtvirtintą bendrąjį nepagrįsto praturtėjimo principą).

Vadovaujantis lyginamuoju tyrimo metodu bei remiantis LTSR CK ir LR CK normų, reglamentuojančių nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisinius santykius, lingvistine analize, bei šių normų išaiškinimais, pateikiamais teisės doktrinoje, vertėtų pritarti LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomonei, jog bendrąja prasme pati nepagrįsto praturtėjimo samprata iš esmės nepakito. Nors, kaip teisingai nurodoma A. Dambrauskaitės veikale „Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės“, kad LTSR CK sąvoka „nepagrįstas praturtėjimas“ apskritai nebuvo vartojama, tačiau kitokios sąvokos vartojimas dar nereiškia, jog paties instituto esmė pakito. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog ir naujajame LR CK nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas ne visose normose įvardijamas vienodai. Pavyzdžiui, LR CK 1.54 straipsnis, reglamentuojantis kolizines

³¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 317-318.

³² DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 148.

³³ *Ibid.*, p.148-149.

taisykles, taikytinas santykiams, susijusiems su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu be pagrindo, yra pavadintas „Dėl turto nepagrįsto įgijimo ar sutaupymo atsirandančioms prievolėms taikytina teisė“. Manytina, jog toks šio straipsnio pavadinimas labiau primena LTSR CK keturiasdešimt ketvirtojo skirsnio pavadinimą („Prievolės, atsirandančios dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo“), nei naujojo LR CK šeštosios knygos XX skyriuje vartojamą šio instituto sąvoką. Be to, šio instituto esmės išaiškinimas, pateiktas Lietuvos TSR civilinio kodekso komentare³⁴, iš esmės atitinka šio instituto išaiškinimą, pateikiamą LR CK šeštosios knygos komentaro autorių. Pažymėtina, jog abiem atvejais yra kalbama apie turto įgijimą ar sutaupymą be pagrindo. Lietuvos TSR civilinio kodekso komentare nurodoma, jog: „*Prievolė gražinti turtą arba atlyginti jo vertę pagal straipsnį atsiranda tada, kai kitas asmuo be teisėto pagrindo įgyja arba sutaupo turtą (pabraukta – aut.) kito sąskaita*“³⁵. LR CK 6.237 straipsnio komentare kalbama apie prievolės, atsirandančias be teisinio pagrindo įgijus turto³⁶, o LR CK 6.242 straipsnio komentare nurodoma, jog: „*Šiuo atveju atsakovas gauna ne daiktą – jo praturtėjimas paprastai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu (pabraukta – aut.) ar kitokiu naudos gavimu*“³⁷. Teiginį, jog pati nepagrįsto praturtėjimo samprata beveik nepakito pagrindžia ir Lietuvos teismų praktikoje pateikiami išaiškinimai (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. rugsėjo 20 d. nutartyje, aiškindamas LTSR CK 512 straipsnio nuostatas, yra nurodęs, jog: „*Paminėtas įstatymas nustatė du savarankiškus pagrindus prievolei atsirasti: 1) turto įgijimas be pagrindo; 2) turto sutaupymas be pagrindo.*“³⁸; kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad: „*Kaip matyti iš CK 512 straipsnyje esančios sąvokos, praturtėti be pagrindo galima dvejopai: 1) be pagrindo įgyjant turtą; 2) be pagrindo sutaupant turtą*“³⁹).

³⁴ ŽERUOLIS, J., et al. *Lietuvos TSR Civilinio kodekso komentaras*. Vilnius: „Mintis“, 1976.

³⁵ *Ibid.*, p. 335.

³⁶ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

³⁷ *Ibid.*, p. 325.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. ir tretieji asmenys be savarankiškų reikalavimų ieškovės pusėje A. B., M. B. v. S. D.*, Nr. 3K-3-457/1999, kat. 43.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Šiaulių žemės ūkio technika“ v. S. Š. individuali įmonė*, Nr. 3K-3-328/1999, kat. 43.

1.2. Bendras nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto apibūdinimas

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto etiniu pagrindu yra laikoma garsi Pomponijaus frazė⁴⁰, numatanti, jog: „*Remiantis prigimtaine teise, yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita*“ (*Iure nature aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores*)⁴¹. Tai, kad ši maksima sudaro nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto pagrindą, pripažįstama ir Lietuvos teisės doktrinoje. Profesoriaus V. Mikelėno teigimu, „*Nepagrįsto praturtėjimo instituto tikslas yra neleisti asmeniui be teisinio pagrindo praturtėti kito asmens sąskaita.*“⁴².

Pažymėtina, jog kai kurių autorių nuomone, minėtas Pomponijaus suformuluotas principas, draudžiantis nepagrįstą praturtėjimą (angl. *unjust enrichment*), sudaro apskritai visos prievolių teisės pagrindą⁴³. Tokia pozicija taip pat pripažįstama ir Rusijos teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, Rusijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad nepagrįstas praturtėjimas atsiranda visais atvejais, kai vienas asmuo gauna ar sutaupo turto kito asmens sąskaita be pakankamo teisinio pagrindo⁴⁴. Dėl šių priežasčių, Rusijos teisės doktrinos nuomone, nepagrįstas praturtėjimas laikytinas bendroju principu visų prievolių gražinti tokį praturtėjimą atžvilgiu. Teigiama, jog nepagrįsto praturtėjimo požymiai egzistuoja tiek tais atvejais, kai žalą padaręs asmuo praturtėja nukentėjusio asmens sąskaita, tiek daikto neteisėto valdymo atvejais, tiek ir vykdant niekinį sandorį ir kt.⁴⁵.

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto prigimtį ir esmę išaiškinimus Lietuvos teismų praktikoje, verta paminėti, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, „<....> *pareigos gražinti be pagrindo įgytą turtą institutas yra bendrojo teisės principo „iš neteisės teisė nekyla“ (ex iniuria ius non oritur) išraiška.*“⁴⁶.

⁴⁰ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 144.

⁴¹ Cituojama pagal: DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 144.

⁴² MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68), p. 4.

⁴³ SMITS, J. M. The Principle of Unjust Enrichment and Formation of Contract: The Importance of a Hidden Policy Factor. In *European Review of Private Law 3-2006*, p. 425.

⁴⁴ *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй*. Под ред. С.П. Гришаева, А.М. Эрделевского. s.l.:2007. Prieiga per internetą: <<http://cmza.ru/grazhdanskiy-kodeks-ch.2/statya-1103.-sootnoshenie-trebovaniy-o-vozvrate-neosnovatel'nogo-obogascheniya-s-drugimi-trebovaniyami-o.html>> [žiūrėta 2011-03-04].

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje ZAO „Grinvej“ v. V. Z. individuali įmonė „Kiaunė“, Nr. 3K-3-68/2011, kat. 43.2, 93.2.11.

Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas kaip savarankiškas institutas

Remiantis sisteminiu tyrimo metodu bei LR CK 1.136 straipsnio nuostatomis, darytina išvada, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas Lietuvos teisėje yra laikomas savarankišku civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindu. Pažymėtina, jog tokiai pozicijai pritariama ir Lietuvos teismų praktikoje (Lietuvos Apeliacinis Teismas 2010 vasario 17 d. nutartyje yra nurodęs, jog: „*Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas – tai savarankiškas civilinės teisės institutas, kada teisiniai santykiai gali būti kvalifikuojami kaip prievoliniai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykiai, esant atitinkamoms įstatyme nustatytoms prielaidoms.*“⁴⁷; Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra išaiškinęs, jog: „*Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas – tai savarankiška prievolės rūšis.*“⁴⁸).

Lyginamuoju aspektu, verta paminėti, jog analogiškos pozicijos laikomasi ir Rusijos teisės doktrinoje⁴⁹.

Samprata

Verta pažymėti, kad Lietuvos teisės doktrinoje vengiama pateikti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo apibrėžimus. Galima daryti prielaidą, jog tą iš dalies sąlygoja vieningos pozicijos dėl atvejų, kurie turėtų būti kvalifikuojami kaip nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, stoka tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir pačioje teisės doktrinoje. Be to, ir pati analizuojamo instituto prigimtis lemia tai, jog yra labai sunku tiksliai apibrėžti šio instituto sampratą.

Lietuvos teisės doktrinoje egzistuoja nuomonė, jog nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą galima apibrėžti kaip vienos šalies (skolininko) veiksmais ar kitokiu būdu įgytą turtą arba kitokį praturtėjimą kitos šalies (kreditoriaus) sąskaita nesant teisinio pagrindo⁵⁰. Darbo autorės nuomone, toks nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo apibrėžimas nėra visiškai tikslus. Vienas iš argumentų yra tai, kad pateikiamoje sąvokoje apsiribojama vien tuo atveju, kai asmuo (skolininkas) įgyja turtą ar nepagrįstai praturtėja nesant tam jokio teisinio pagrindo. Tuo tarpu LR CK 6.237 straipsnio 2 dalies nuostata numato, jog pareiga

⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje *S. D., R. S., J. D., Z. D. v. V. D., Č. S., M. D., T. P.*, Nr. 2A-92/2010.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *E. Ž. ir L. Ž. V. A. M., A. R.*, Nr. 3K-3-569/2009, kat. 35.3.1, 43.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41, 43.2, 49; ir kt.

⁴⁹ ВИТРЯНСКИЙ, В. В., et al. *Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005, skyrius 56.

⁵⁰ AMBRASIENĖ, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004, p. 267.

gražinti be pagrindo įgytą turtą atsiranda ir tada, jeigu pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau, išskyrus tam tikras išimtis. Darytina išvada, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas gali būti taikomas ir tuo atveju, kai turtas buvo įgytas esant teisiniam pagrindui, kuris vėliau išnyksta.

Teisinių santykių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto, struktūra

Teisės teorijoje yra išskiriami trys teisinių santykių struktūros elementai: teisinio santykio objektas, subjektas ir turinys. Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos teismų praktikoje daroma nemažai klaidų kvalifikuojant tarp bylos šalių susiklosčiusius santykius kaip nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisinius santykius, darytina išvada, jog šio instituto atskyrimo nuo kitų institutų bei taikymo problema aktuali ne vien doktrininiame lygmenyje, bet ir praktikoje. Todėl šiame darbe, siekiant palengvinti teisinių santykių, susiklostančių nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto, atribojimą nuo kitų teisinių santykių, pirmiausia trumpai apžvelgiami analizuojamų santykių struktūros elementai.

Objektas. Teisės doktrinoje nurodoma, jog prievolių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto be pagrindo, objektu yra turtas⁵¹. LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone, sąvoka „turtas“, vartojamą LR CK šeštosios knygos XX skyriaus straipsniuose, reikia suprasti plačiau, t.y. ne tik kaip daiktus, bet ir kaip turtines teises, pinigus, kitokias materialiąsias vertybes, įskaitant ir paslaugas (LR CK 6.237 str. 5 d.)⁵².

Pažymėtina, jog tiek Lietuvos teisės doktrinoje, tiek ir Lietuvos teismų praktikoje pripažįstama, kad prievolių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, objektu gali būti tiek rūšies, tiek ir individualiais požymiais apibūdinti daiktai. Lyginamuoju aspektu svarbu paminėti, kad, pavyzdžiui, Rusijos teisės doktrinoje egzistuoja nuomonė, jog analizuojamų prievolių objektu gali būti tik rūšies požymiais apibūdinti daiktai. Teigiama, jog tais atvejais, kai reikalaujama gražinti individualiais požymiais apibūdintą daiktą, toks reikalavimas turėtų būti teikiamas vindikacinio ieškinio pagrindu, o teisės normos, reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą, tokiu atveju gali būti taikomos tik papildomai (subsidiariai)⁵³.

Subjektai. Remiantis LR CK šeštosios knygos XX skyriaus nuostatų lingvistine bei sisteminė analize, darytina išvada, jog prievolės, atsiradusios nepagrįstai praturtėjus ar

⁵¹ *Гражданское право. Часть 2: Учебник. Под общей редакцией А. Г. Калпина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрист, 2002, skyrius XXXI.*

⁵² MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318, 320.

⁵³ БРАГИНСКИЙ, М. И., *et al. Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации*. Москва: Фонд Правовая культура, Фирма Гардарика, 1996, p. 395.

gavus turto, subjektais esti nepagrįstai praturtėjęs ar gavęs turto be pagrindo asmuo (skolininkas) bei asmuo, kurio sąskaita skolininkas nepagrįstai praturtėjo ar įgijo turto be teisinio pagrindo (kreditorius). Vadovaujantis LR CK nuostatomis bei Lietuvos teismų praktika, analizuojamos prievolės subjektais gali būti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys (nepriklausomai nuo jų teisinės formos). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. gegužės 26 d. nutartyje⁵⁴, sprendamas reikalavimą dėl be pagrindo įgyto turto vertės priteisimo, yra pateikęs kreditoriaus sąvokos išaiškinimą. Teismas konstatavo, jog: „Kreditoriumi prievolėje dėl be pagrindo įgyto turto vertės priteisimo pagal 1964 m. CK 512 straipsnį yra asmuo, kurio sąskaita yra įgyta turto ar sutaupyta be pagrindo. Tai nėra vien daikto savininkas. Jeigu reikalaujama atlyginti kaip greitai gendančių realizuotų daiktinių įrodymų vertę, tai kreditoriumi gali būti asmuo, iš kurio daiktiniai įrodymai buvo priimti, jeigu nėra įrodytas neteisėtas daiktinių įrodymų įgijimas ir valdymas.“⁵⁵. Atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimą, kreditoriaus sąvoka prievolėje, atsirandančioje nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, neapsiriboja vien turto savininku – kreditoriumi, anot teismo, gali būti ir to turto teisėtas valdytojas.

Rusijos teisės doktrinoje nurodoma, jog fiziniai asmenys, neturintys visiško civilinio veiksnio, gali būti prievolės, atsirandančios nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto, subjektais teisės normų, įtvirtintų Rusijos Federacijos civilinio kodekso 26 straipsnyje (Nepilnamečių nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų civilinis veiksnumas), 28 straipsnyje (Mažamečių civilinis veiksnumas), 29 straipsnyje (Asmens pripažinimas neveiksniu) bei 30 straipsnyje (Asmens civilinio veiksnio apribojimas) pagrindu ir pagal analogiją – žalos atlyginimą reglamentuojančių normų pagrindu⁵⁶. Manytina, jog ir pagal Lietuvos teisę, prievolės, atsiradusios nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, subjektais gali būti ir asmenys, neturintys visiško civilinio veiksnio, kadangi analizuojamos prievolės gali atsirasti nepriklausomai nuo šios prievolės subjektų valios. Tokį teiginį pagrindžia ir tai, jog pagal įstatymo nuostatas bei teisės doktrinoje⁵⁷ pateikiamus išaiškinimus LR CK 6.243 straipsnio 3 dalies (reglamentuojančios santykius, susijusius su lošimais ir lažybomis) numatytu atveju nepilnametis gali reikalauti grąžinti sumokėtą sumą pagal LR CK 6.237 – 6.242 straipsnius.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *P.J. v. Lietuvos valstybė, Generalinė prokuratūra, Finansų ministerija, Valstybinė mokesčių inspekcija, Klaipėdos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-248/2006, kat. 43.2.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Cit. op.* 51.

⁵⁷ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 330.

Turinys. Teisės doktrinoje nurodoma, jog teisinių santykių turinį sudaro šių teisinių santykių subjektų teisės ir pareigos⁵⁸. Kalbant apie prievoles, atsirandančias nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto be pagrindo, darytina išvada, jog viena šios prievolės šalis (skolininkas) turi pareigą gražinti be teisinio pagrindo įgytą turtą ar nepagrįstą praturtėjimą (įstatymo žodžiais – atlyginti tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas) kitai prievolės šaliai, t.y. asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta ar nepagrįstai praturtėta, (kreditoriui). Tuo tarpu kita šios prievolės šalis (kreditorius) turi teisę reikalauti gražinti tai, kas buvo įgyta pastarojo sąskaita be teisinio pagrindo, o nepagrįsto praturtėjimo atveju – reikalauti atlyginti tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas skolininko praturtėjimas.

Apibūdinimas pagal rūšis

Turtinė prievolė. „Turtine laikoma tokia prievolė, kurios šalių teisės ir pareigos turi tam tikrą ekonominę išraišką ir gali būti įvertintos pinigais.“⁵⁹. Teisės doktrinoje nurodoma, jog turtinės prievolės atveju kreditoriaus reikalavimo teisė sudaro kreditoriaus turto sudedamąją dalį, o skolininko pareiga atitinkamai sudaro skolininko skolų sudedamąją dalį⁶⁰. Vadovaujantis šiuo turtinių prievolių apibrėžimu bei atsižvelgiant į prievolių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar įgijus turto be pagrindo, objektą, darytina išvada, jog analizuojamos prievolės priskiriamos būtent prie turtinių prievolių. Pažymėtina, jog tokiai pozicijai pritariama ir teisės doktrinoje⁶¹ bei teismų praktikoje⁶². Be to, verta pažymėti ir tai, kad prievolės, atsirandančios nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, nėra priskiriamos prie prievolių, neatskiriama susijusių su kreditoriaus ar skolininko asmeniu, todėl reikalavimo teisės pagal šias prievoles gali būti perleidžiamos, taip pat teisės ir pareigos, atsirandančios šių prievolių pagrindu, gali būti paveldimos (tokiai pozicijai pritaria ir LR CK penktosios knygos „Paveldėjimo teisė“ komentaro autorius⁶³).

Atlygintinė prievolė. Lietuvos teisės doktrinoje teigiama, jog: „Nekyla abejonių, kad prievolė, atsirandanti dėl nepagrįsto praturtėjimo, yra atlygintinė.“⁶⁴. Ši pozicija grindžiama LR CK 6.237 – 6.242 straipsniais, kurie detalai aptaria prievolės, atsiradusios dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, šalių tarpusavio atsiskaitymo klausimus.

⁵⁸ VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 123.

⁵⁹ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002, p. 75.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 208.

⁶² Žr., pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. ir T. B. v. Z. B. ir T. B.*, Nr. 2A-128/2009.

⁶³ VILEITA, A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (1). *Justitia*, 2003, nr. 1-2 (43-44), p. 17.

⁶⁴ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68), p. 10.

Vienašalė prievolė. Teisės doktrinoje prievolės pagal teisių ir pareigų pasiskirstymą tarp jos šalių skirstomos į vienašales, dvišales bei daugiašales. Teigiama, jog vienašalės prievolės yra tuomet, kai kreditorius turi tik reikalavimo teisę ir neturi pareigos skolininkui, o skolininkas turi tik pareigą kreditoriui ir neturi reikalavimo teisės. Teisės doktrinoje prievolės, atsirandančios nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto be pagrindo, priskiriamos būtent prie vienašalių prievolių⁶⁵. Bendrąja prasme tai reiškia, jog atsiradus LR CK šeštosios knygos XX skyriuje reglamentuojamai prievolei, kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko grąžinti kreditoriaus sąskaita įgytą nepagrįstą praturtėjimą ir (arba) be jokio teisinio pagrindo gautą turtą, o skolininkas turi pareigą šį turtą (praturtėjimą) kreditoriui grąžinti. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog net ir prievolių, atsiradusių analizuojamo instituto pagrindu, atveju skolininkas (be pagrindo įgijęs turto asmuo) tam tikrais atvejais, be pareigos, turi ir reikalavimo teisę kreditoriui. Toks atvejis numatytas LR CK 6.240 straipsnio 2 dalies nuostatoje, numatančioje, kad: *„Jeigu be pagrindo įgydamas turtą asmuo sąžiningai klydo, jis savo ruožtu turi teisę reikalauti, kad būtų atlygintos jo turėtos būtinos išlaidos be pagrindo įgytam turtui per šio straipsnio 1 dalyje nurodytą laiką išlaikyti.“* Tačiau būtina pažymėti, kad tokią teisę be pagrindo įgijęs turto asmuo turi tik tuo atveju, jeigu kreditorius reikalauja grąžinti nepagrįstai įgytą turtą. Tuo tarpu, jeigu turintis teisę išreikalauti turtą asmuo (kreditorius) šios teisės atsisako ir palieka turtą nepagrįstai jį gavusiam asmeniui, skolininkas netenka teisės reikalauti turėtų būtinų išlaidų atlyginimo (LR CK 6.240 str. 2 d. antras sakiny).

1.3. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimo aspektai

Neatsitiktinai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą reglamentuojančios teisės normos yra išdėstytos LR CK šeštosios knygos III dalyje, pavadintoje „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“. Šiame LR CK šeštosios knygos skyriuje aprašomos kvazisutartinės prievolės, prie kurių priskiriamas ir šiame darbe analizuojamas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas. Lietuvos teisės doktrinoje nurodoma, jog *„Kvazisutartimis laikomi teisėti, savanoriški valiniai veiksmai, kuriems atlikti nereikia kito asmens sutikimo ir kurių pagrindu atsiranda šiuos veiksmus atlikusio ir kito asmens prievoliniai santykiai“*⁶⁶. Tačiau reikėtų pažymėti, jog, kalbant apie prievoles, atsirandančias nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, šis kvazisutartinių prievolių

⁶⁵ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002, p. 63.

⁶⁶ *Ibid.*

apibrėžimas tam tikrais atvejais gali būti vertinamas kaip per siauras. Tokia pozicija grindžiama iš esmės tuo, kad, vadovaujantis tiek teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje pateikiama nuomone, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisiniai santykiai gali atsirasti ne vien kaip šios prievolės skolininko ar kreditoriaus veiksmų rezultatas, bet ir dėl trečiųjų asmenų atliktų veiksmų ar dėl nuo asmenų valios nepriklausančių aplinkybių (pvz., stichinių nelaimių).

Nepaisant to, šis, teisės doktrinoje pateikiamas apibrėžimas iš esmės atskleidžia kvazisutartinių prievolių, tame tarpe ir atsirandančių iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisinių santykių, prigimtį, pagrindinius bruožus bei esminius skirtumus nuo kitų prievolių rūšių: sutartinių bei deliktinių. Todėl, siekiant išsiaiškinti šiame darbe analizuojamo instituto esmę, visų pirma būtina bent trumpai apžvelgti kvazisutartinių prievolių esminius požymius.

Teisės doktrinoje nurodoma, jog kvazisutartinėms prievolėms yra būdingi keli pagrindiniai požymiai⁶⁷:

1. Teisėti veiksmai: tai reiškia, jog kvazisutartinės prievolės atsiranda tik tuo atveju, jeigu veiksmai buvo teisėti. Priešingu atveju, t.y. atlikus neteisėtus veiksmus, tokie veiksmai būtų pripažįstami deliktu, o šių veiksmų pasekoje atsiradusi prievolė būtų ne kvazisutartinė, bet deliktinė. Teisėti veiksmai (teisėtas elgesys) teisės teorijoje apibrėžiami kaip veiksmai, neprieštaraujantys teisės normoms, taip pat toks elgesys, kurio apskritai nereguliuoja teisės normos⁶⁸. Tuo tarpu neteisėtumas, anot LR CK šeštosios knygos komentaro autorių, yra suprantamas labai plačiai – tai tiek sutarties pažeidimas, tiek konkrečios teisės normos, tiek bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atsargiai pažeidimas⁶⁹.

2. Sandorio formos reikalavimų nebuvimas: šis požymis reiškia, jog kvazisutartinėms prievolėms įstatymai nekelia jokių formos reikalavimų, todėl šios prievolės gali atsirasti kaip įforminti bet kokia forma (pvz., žodžiu) veiksmai, arba apskritai neįforminti.

3. Subsidiarumas: atsižvelgiant į tai, jog kvazisutartinės prievolės neretai atsiranda kaip sutartinių arba deliktinių prievolių padarinys, todėl šias (t.y. kvazisutartines) prievoles reglamentuojančios teisės normos dažniausiai taikomos tik tada, kai nėra galimybės išspręsti ginčą taikant sutartines ar deliktines prievoles reglamentuojančias teisės normas. Subsidiarumas, kaip vienas pagrindinių nepagrįsto

⁶⁷ *Cit. op.* 65.

⁶⁸ DAMBRAUSKIENĖ, G., *et al. Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 51.

⁶⁹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 336.

praturtėjimo ar turto gavimo instituto požymių, išsamiau analizuojamos antroje šio darbo dalyje.

Kaip minėta, normos, reglamentuojančios teisinius santykius, atsirandančius nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, įtvirtintos LR CK šeštosios knygos XX skyriuje, pavadintame „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“. Naujajame LR CK šiam institutui yra skirti šeši straipsniai (LR CK 6.237 – 6.242 str.), todėl, lyginant su LTSR CK, kuriame analizuojamam institutui buvo skirti tik trys straipsniai (LTSR CK 512 – 514 str.), galima teigti, jog naujajame LR CK nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas reglamentuojamas žymiai išsamiau.

Teisės doktrinoje teigiama, jog: „2000 m. CK šeštosios knygos XX skyrius įtvirtina du skirtingus ieškinius – CK 6.237 straipsnyje reglamentuojama pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turtą, o CK 6.242 straipsnis skirtas nepagrįstam praturtėjimui.“⁷⁰. Atkreiptinas dėmesys, jog anksčiau galiojusiam LTSR CK abi situacijos, t.y. tiek turto įgijimas be teisinio pagrindo, tiek ir nepagrįstas praturtėjimas (LTSR CK žodžiais – turto sutaupymas kito sąskaita be įstatymu ar sutartimi nustatyto pagrindo), buvo reglamentuojamos viename straipsnyje (LTSR CK 512 str.), o nepagrįsto praturtėjimo situacijai buvo taikomos tos pačios taisyklės kaip ir turto įgijimo be pagrindo atveju (LTSR CK 512 str. 5 d.). Tuo tarpu dabar galiojančiame LR CK turto įgijimo be teisinio pagrindo situacija bei nepagrįsto praturtėjimo situacija yra atskiros ir reglamentuojamos skirtinguose LR CK straipsniuose, kuriems nustatytos skirtingos jų taikymo taisyklės.

Lietuvos teisės doktrinos nuomone, toks nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimo modelis (t.y. nepagrįsto praturtėjimo situacijos ir turto gavimo be pagrindo situacijos reglamentavimas skirtinguose LR CK straipsniuose ir skirtingų taisyklių šioms situacijoms nustatymas) buvo perimtas iš Olandijos civilinio kodekso, kuris buvo vienas iš pagrindinių šaltinių rengiant LR CK⁷¹.

Kaip minėta, LR CK 6.237 straipsnyje yra reglamentuojama situacija, kai asmuo įgyja turtą be teisinio pagrindo. LR CK komentaro autorių nuomone, daikto gavimas be pagrindo yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu⁷². Tuo tarpu situacija, reglamentuojama LR CK 6.242 straipsnyje (t.y. nesąžiningas praturtėjimas kito asmens sąskaita be teisinio pagrindo), vertintina kaip nepagrįstas praturtėjimas siauroju požiūriu⁷³. Tokią poziciją galima būtų pagrįsti tuo, jog LR CK 6.237 straipsnio komentare nurodoma, kad: „*Komentuojama norma nustato ir šio skyriaus (pabraukta – aut.) normų*

⁷⁰ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 148.

⁷¹ *Ibid.*, p. 149.

⁷² MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

⁷³ *Ibid.*, p. 325.

taikymo prielaidas.⁷⁴ Iš tokio teiginio galima daryti išvadą, jog LR CK 6.237 straipsnyje nustatytos prielaidos yra taikomos visam LR CK šeštosios knygos XX skyriui, t.y. abiem ieškiniams (tiek ieškiniui dėl be pagrindo įgyto turto, tiek ir ieškiniui dėl nepagrįsto praturtėjimo). Tuo tarpu LR CK 6.242 straipsnio komentare nurodoma, jog: „Komentuojamo straipsnio 1 dalies analizė leidžia teigti, kad komentuojamo straipsnio (pabraukta – aut.) taikymo prielaidos yra tokios.“⁷⁵ (t.y. išvardijamos būtent LR CK 6.242 straipsnio, o ne viso XX skyriaus, taikymo prielaidos).

Pažymėtina, jog teisės doktrinoje pateikiamas ir kitoks, nei išdėstytas LR CK šeštosios knygos komentare, LR CK 6.237 straipsnio bei LR CK 6.242 straipsnio nuostatų santykio vertinimas. Dr. A. Dambrauskaitės teigimu, nepagrįstu praturtėjimu plačiuoju požiūriu reikėtų laikyti abi ieškinių rūšis, įtvirtintas LR CK šeštosios knygos XX skyriuje, o LR CK 6.242 straipsnyje įtvirtintą ieškinio rūšį (sutinkant su LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone) – nepagrįstu praturtėjimu siauroju požiūriu⁷⁶.

Manoma, jog tokio analizuojamo instituto reglamentavimo modelio (t.y. ieškinio dėl be pagrindo įgyto turto bei ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo atskyrimas) įtvirtinimu naujajame LR CK buvo siekiama didesnio aiškumo. Taip pat teisės doktrinoje pateikiama prielaida, jog tokiu reglamentavimu siekta, susiklosčius turto gavimo be pagrindo situacijai (LR CK 6.237 str.), suteikti ieškovui galimybę pareikšti paprastesnį ieškinį (nei ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo)⁷⁷. Tačiau, išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, darytina išvada, jog teismams neretai kyla problemų nustatant, ar atitinkama situacija turi būti kvalifikuojama kaip nepagrįstas praturtėjimas (LR CK 6.242 str.), ar kaip teisiniai santykiai, susiklostantys be teisinio pagrindo įgijus turtą (LR CK 6.237 str.).

1.4. Prievolių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, atskyrimo problematika

Lietuvos teismų praktikos analizė parodo, jog teismai neretai daro klaidų ne tik nustatydami ar tarp bylos šalių susiklostę teisiniai santykiai turėtų būti vertinami kaip nepagrįstas praturtėjimas (LR CK 6.242 str.) ar kaip turto įgijimas be teisinio pagrindo (LR CK 6.237 str.), bet ir apskritai atribodami teisinius santykius, atsirandančius

⁷⁴ *Cit. op.* 72, p. 318.

⁷⁵ *Cit. op.* 72, p. 325.

⁷⁶ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 152.

⁷⁷ *Ibid.*

nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, nuo teisinių santykių, atsirandančių kitais pagrindais. Kadangi Lietuvos teisėje galioja *non cumul* principas, reiškiantis, jog asmuo neturi teisės pasirinkti, kokį ieškinį reikšti, todėl labai svarbu nustatyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atskyrimo nuo kitų institutų kriterijus. Be to, pažymėtina, jog teismui netinkamai kvalifikavus tarp bylos šalių susiklosčiusius teisinius santykius, nukentėjusios šalies pažeistos teisės gali būti atstatytos žymiai mažesniu mastu, nei tai būtų buvę tinkamai atlikus kvalifikavimą.

Iš teismų praktikos analizės matyti, jog teismai daugiausiai klaidų daro atribodami teisinius santykius, susiklosčiusius nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, nuo teisinių santykių, susiklostančių deliktinės civilinės atsakomybės bei sutartinės civilinės atsakomybės atveju. Pasitaiko klaidų atribojant analizuojamą institutą ir nuo daiktinių reikalavimų, ypač vindikacijos. Todėl šiame darbe nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atskyrimo nuo kitų institutų kriterijai analizuojami detaliau.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atribojimas nuo civilinės atsakomybės

Teisės normos, reglamentuojančios civilinės atsakomybės teisinius santykius, įtvirtintos LR CK šeštosios knygos XXII skyriuje (Civilinė atsakomybė). Šio skyriaus normos reglamentuoja santykius, atsirandančius pažeidus sutartį (sutartinę atsakomybę) ar padarius deliktą (deliktinę atsakomybę). Nors įstatymas ir teisės doktrina pateikia pakankamai išsamius ir aiškius civilinės atsakomybės taikymo kriterijus bei sąlygas, tačiau, kaip minėta, teismai daro nemažai klaidų, sprenddami, ar tarp bylos šalių susikloskę teisiniai santykiai kvalifikuotini kaip nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, ar kaip teisiniai santykiai, susiklostantys civilinės atsakomybės pagrindu. Tai ypač pasakytina apie teisinių santykių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, atribojimą nuo teisinių santykių, atsirandančių deliktinės civilinės atsakomybės atveju. Manoma, jog tam didelę įtaką turi tai, kad paprastai abiem šiais atvejais prievolės susiklosto nesant tarp šalių sudarytos sutarties.

a) Atribojimas nuo deliktinės civilinės atsakomybės

Deliktinė civilinė atsakomybė įstatyme apibrėžiama kaip turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais (LR CK 6.245 str. 4 d.). Lyginant šį deliktinės civilinės atsakomybės apibrėžimą su anksčiau šiame darbe pateiktu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo apibrėžimu bei vadovaujantis teisės doktrinoje pateikiamais išaiškinimais, darytina išvada, jog deliktinės

civilinės atsakomybės ir nepagrįsto praturtėjimo institutai grindžiami skirtingais principais, taip pat skirtingi yra ir šių institutų tikslai bei taikymo pasekmės. Siekiant aiškumo, toliau šiame darbe atskirai aptariami esminiai šių dviejų institutų skirtumai bei atribojimo kriterijai.

Skirtingi institutų tikslai. LR CK 6.251 straipsnio nuostatų analizė leidžia teigti, jog deliktinė civilinė atsakomybė yra grindžiama visiško padarytos žalos atlyginimo principu. Šis principas reiškia, jog asmeniui padarytą žalą būtina tiksliai įvertinti, kad nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado⁷⁸. Be to, deliktinės atsakomybės atveju asmuo turi teisę ne tik į visišką jo patirtos turtinės žalos atlyginimą, bet įstatymų numatytais atvejais – ir į neturtinės žalos atlyginimą (LR CK 6.250 str. 2 d.). Todėl teisės doktrinoje teigiama, kad pagrindinis deliktinės civilinės atsakomybės tikslas yra kompensacinis, t.y. nukentėjusio asmens turtinės padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atkūrimas⁷⁹.

Tuo tarpu, kaip jau buvo minėta anksčiau, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto tikslas yra neleisti asmeniui be teisinio pagrindo praturtėti kito asmens sąskaita. Tai reiškia, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutu nėra siekiama visiškai kompensuoti nukentėjusio asmens turtinius praradimus, o tik siekiama gražinti kreditoriui tai, ką skolininkas kreditoriaus sąskaita be teisinio pagrindo gavo ar sutaupė.

Todėl būtent šis analizuojamų institutų skirtumas (skirtingas tikslas) gali lemti tai, jog netinkamai kvalifikavus tarp bylos šalių susiklosčiusius teisinius santykius, nukentėjusios šalies pažeisti turtiniai interesai bus apginti mažesniu mastu, nei būtų buvę apginti tinkamai kvalifikavus teisinius santykius. Tai ypač pasakytina apie atvejus, kuomet teismai nepagrįstai kvalifikuoja teisinius santykius kaip atsiradusius nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, nors iš tikrųjų tarp šalių susiklosto civilinės atsakomybės teisiniai santykiai. Pagrindžiant šį teiginį, kaip pavyzdį galima būtų nurodyti Lietuvos teismų (o vėliau ir Europos žmogaus teisių teismo) nagrinėtą bylą⁸⁰, teisės doktrinoje dar vadinamą „Kailiukų byla“⁸¹. Teisės doktrinos nuomone, šioje byloje teismai nepagrįstai kvalifikavo tarp šalių susiklosčiusius teisinius santykius kaip atsiradusius įgijus turto be

⁷⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 346.

⁷⁹ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68), p. 4.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *P. J. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-251/2001, kat. 38.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *P. J. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-248/2006, kat. 43.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. J. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-442/2007, kat. 112, 43.2; Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. sausio 8 d. sprendimas byloje *Jucys v. Lithuania*.

⁸¹ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68).

teisinio pagrindo, nors tarp šalių atsiradęs ginčo santykis turėjo būti kvalifikuojamas kaip deliktinės civilinės atsakomybės santykis⁸². Teigiama, jog tinkamai kvalifikavus ginčo santykį, ieškovui būtų priteista 1 310 170 litų (paimtų kailiukų kaina, kuri buvo sumokėta juos įsigyjant) žalos atlyginimo, vietoj teismo priteistos kaip be teisinio pagrindo įgytos 590 056,05 litų dydžio sumos.

Pažymėtina ir tai, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju, skirtingai nei deliktinės civilinės atsakomybės atveju, kreditorius neturi teisės reikalauti neturtinės žalos atlyginimo (pagal LR CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatas, neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais, tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą reglamentuojančios įstatymo normos nenumato galimybės reikalauti atlyginti neturtinę žalą). Verta paminėti, kad Rusijos teisės doktrinoje šiuo klausimu laikomasi kitokios pozicijos. Teigiama, kad teisės normos, reglamentuojančios nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisinius santykius, gali būti papildomai (subsidiariai) taikomos ir reikalaujant atlyginti neturtinę žalą, atsiradusią dėl neteisėto neturtinių gėrių (rus. *неимущественных благ*) sumažėjimo, jeigu dėl to žalą padaręs asmuo gavo turtinės naudos⁸³. Ši pozicija Rusijos teisinėje literatūroje iliustruojama toliau nurodomu pavyzdžiu. Pavyzdžiui, jeigu visuomenės informavimo priemonės atliktas melagingos ir žeminančios asmens garbę bei orumą informacijos paskleidimas padidino šios visuomenės informavimo priemonės tiražus, o kartu ir pastarosios pelną, tai tokį pelno padidėjimą reikėtų laikyti nepagrįstu praturtėjimu, atsiradusiu dėl nukentėjusio asmens garbės ir orumo sumažėjimo, ir kuris turi būti grąžintas nukentėjusiam asmeniui papildomai su priteistu neturtinės žalos atlyginimu⁸⁴. Krištiškai vertinant tokią Rusijos teisės doktrinos poziciją, pažymėtina, jog nukentėjusio asmens teisės pavyzdyje nurodomos situacijos atveju galėtų būti visiškai apgintos remiantis vien deliktinės civilinės atsakomybės institutu. Tokiu atveju, nustatant nukentėjusiam asmeniui priteistinos neturtinės žalos dydį, turėtų būti atsižvelgiama į žalą padariusio asmens neteisėtų veiksmų pasekoje gautą pelną – kuo didesnis pelnas, tuo didesnis turėtų būti priteistas neturtinės žalos atlyginimas.

Verta paminėti, jog Lietuvos teisės doktrinoje nurodomas ir kitas deliktinės civilinės atsakomybės tikslas, kuris nėra būdingas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo

⁸² *Ibid.* p. 6 – 7.

⁸³ *Cit. op.* 44.

⁸⁴ *Cit. op.* 44.

institutui. Teigiama, jog deliktine civiline atsakomybe taip pat siekiama daryti prevencinį poveikį, kadangi ši civilinė atsakomybė yra sankcija už teisės pažeidimą⁸⁵.

Atsakovo veiksmų (ne)teisėtumas. Viena iš būtinų deliktinės civilinės atsakomybės sąlygų yra neteisėti veiksmai, ir tik išimtiniais, įstatymų numatytais, atvejais deliktinė civilinė atsakomybė atsiranda ir tais atvejais, kai žalos asmeniui padaroma teisėtais veiksmais (LR CK 6.246 str.). Pažymėtina, jog neteisėti veiksmai (veikimas/neveikimas) gali pasireikšti tiek sutarties pažeidimu (tokiu atveju atsiranda sutartinė civilinė atsakomybė), tiek konkrečios teisės normos, tiek bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atsargiai pažeidimu (LR CK 6.263 str.)⁸⁶. Taigi vienas iš būtinų civilinės atsakomybės požymių yra tas, jog veiksmai, kuriais nukentėjusiam asmeniui padaroma žala (nuostoliai), yra neteisėti.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju skolininko veiksmai, kuriais jis įgyja turtą ar nepagrįstai sutaupo, turi būti teisėti (priešingu atveju, kiltų skolininko civilinė atsakomybė). Be to, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas turėtų būti taikomas ir tais atvejais, kai dėl pažeistų ieškovo teisių apskritai nėra atsakovo kaltės. Tai aiškinama tuo, jog nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas gali atsirasti dėl paties ieškovo (kreditoriaus) veiksmų (pavyzdžiui, per klaidą du kartus apmokama už pristatytą prekę), arba apskritai ne dėl šios prievolės šalių veiksmų, o dėl trečiųjų asmenų ar kitų juridinių faktų (pavyzdžiui, miško plukdymo metu dėl potvynio mediena atplukdoma ne tai medienos apdirbimo įmonei, kuriai buvo skirta).

Teisės doktrinoje⁸⁷, kaip pavyzdys, kuomet teismai, kvalifikuodami bylos šalių teisinius santykius, turėjo atsižvelgti būtent į atsakovo veiksmų teisėtumą ar neteisėtumą, yra pateikiama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 4 d. nutartis, priimta civilinėje byloje, kurioje ieškovė pareiškė reikalavimą dėl be pagrindo įgyto turto atlyginimo⁸⁸. Šioje byloje ieškovė nurodė, kad jai ir atsakovei lygiomis dalimis bendrosios nuosavybės teise priklauso 3,38 ha miško ūkio paskirties žemės sklypas. Su ieškove ir aplinkos apsaugos institucija buvo suderintas leidimas miško plote iškirsti 365 kietmetrius, tačiau atsakovė, nepranešusi ieškovei, šiame sklype iškirsto visus leistus kirsti medžius ir juos išsivežė savo reikmėms. Dėl šios priežasties ieškovė prašė priteisti iš atsakovės 25 508,10 Lt be pagrindo įgyto turto atlyginimo. Pažymėtina, jog šioje byloje

⁸⁵ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva. Justitia*, 2008, nr. 2 (68), p. 5.

⁸⁶ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 336.

⁸⁷ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva. Justitia*, 2008, nr. 2 (68), p. 5.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje *S. O. M. v. R. V.*, Nr. 3K-3-636/2006. kat. 30.9.1; 44.5.2.1.

teismas visiškai nesiaiškino, ar atsakovė iškirto ir ieškovei tenkančią miško normą tyčia, ar dėl neatsargumo, ar tiesiog per klaidą. Profesorius V. Mikelėno nuomone, būtent pastaroji aplinkybė (atsakovo veiksmų teisėtumas ar neteisėtumas) šioje byloje buvo itin svarbi, siekiant tinkamai kvalifikuoti tarp bylos šalių susiklosčiusius teisinius santykius⁸⁹.

Kaltės principo taikymas. Vadovaujantis LR CK 6.248 straipsnio 1 dalies nuostata, darytina išvada, jog deliktinei civilinei atsakomybei atsirasti yra būtina nustatyti skolininko kaltę, išskyrus atvejus, kai skolininko civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Tai reiškia, jog deliktinė civilinė atsakomybė yra grindžiama kaltės principu.

LR CK šeštosios knygos komentaro autorių teigimu, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo atveju „<...> nėra svarbus valios arba subjektyvumo aspektas – nereikšminga, asmuo ketino turtą gauti be teisinio pagrindo ar šis gautas atsitiktinai“⁹⁰. Tai reiškia, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas, skirtingai nei civilinė atsakomybė, nėra grindžiamas kaltės principu ir išreikalaujant be teisinio pagrindo įgytą ar sutaupyta turtą skolininko kaltė neturi reikšmės.

Skirtingų institutų taikymo sąlygos. Teisės doktrinoje nurodomas dar vienas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto bei deliktinės civilinės atsakomybės instituto skirtumas – skirtingos šių institutų taikymo sąlygos⁹¹. Remiantis LR CK 6.245 – 6.249 straipsnių normomis, tam, kad atsirastų skolininko civilinė atsakomybė, būtina nustatyti šias civilinės atsakomybės sąlygas: skolininko neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos, kaltę, išskyrus išimtis, bei žalą. Pažymėtina, jog įstatymas bei teisės doktrina išskiria visiškai kitokias nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygas. Teisės doktrinoje teigiama, jog, siekiant kvalifikuoti teisinius santykius, kaip susiklosčiusius nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo pagrindu, būtina nustatyti šias tris sąlygas: 1) atsakovas turtą įgijo be teisinio pagrindo; 2) turtas yra atsakovo realiai gautas; 3) įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais⁹². Išsamiau LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygos nagrinėjamos antrojoje šio darbo dalyje.

Pažymėtina, kad Rusijos teisės doktrinoje įvardijamas dar vienas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bei deliktinės civilinės atsakomybės skirtumas. Teigiama, kad atsakomybė už padarytą žalą gali kilti ne asmeniui, kuris tiesiogiai tą žalą padarė, bet kitam asmeniui, tuo tarpu reikalavimas grąžinti be pagrindo įgytą ar sutaupyta

⁸⁹ *Cit. op.* 87.

⁹⁰ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318-319.

⁹¹ MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68), p. 5.

⁹² *Cit. op.* 90.

turtą yra reiškiamas pačiam nepagrįstai praturtėjusiam ar įgijusiam turtą asmeniui⁹³. Be to, teigiama, kad civilinė atsakomybė atsiranda nepriklausomai nuo to, ar žalą padaręs asmuo gavo dėl to kokios nors turtinės naudos, tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolės negali atsirasti, jeigu atsakovas neįgijo ar nesutaupė jokio turto⁹⁴.

b) Atribojimas nuo sutartinės civilinės atsakomybės

Užsienio teisės doktrinoje nurodoma, jog sutartis yra grindžiama abiejų šalių pritarimu (sutarties laisvės principu) ir iš sutarties kylančios pareigos atsiranda dėl išreikštų šalių ketinimų, tuo tarpu nepagrįstas praturtėjimas (angl. *unjust enrichment*) yra prievolė *ex lege*⁹⁵.

Vadovaujantis LR CK 6.245 straipsnio 3 dalies nuostatomis, sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų, o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas.

Pažymėtina, jog atribojant sutartinę civilinę atsakomybę nuo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto iš esmės taikomi tie patys kriterijai kaip ir teisinių santykių, atsirandančių iš deliktinės civilinės atsakomybės, bei teisinių santykių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, atribojimo atveju. Dėl to šioje darbo dalyje minėti kriterijai pakartotinai neanalizuojami.

Tačiau, siekiant išaiškinti aptariamų institutų atribojimo (kartu ir teisingo teisinio santykio kvalifikavimo) svarbą, galima būtų paminėti dar vieną nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bei civilinės atsakomybės skirtumą: reikalavimams, kylantiems iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo bei reikalavimams, kylantiems iš civilinės atsakomybės santykių (t.y. reikalavimams dėl žalos atlyginimo), įstatymas numato skirtingus ieškinio senaties terminus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog: „Pagal CK 1.125 straipsnį reikalavimams dėl nepagrįsto praturtėjimo taikomas bendrasis dešimties metų ieškinio senaties terminas <...>, o reikalavimams dėl padarytos žalos atlyginimo – sutrumpintas trejų metų ieškinio senaties terminas.“⁹⁶. Todėl netinkamas teisinių santykių kvalifikavimas gali lemti ir tai, jog ieškovo pažeista teisė

⁹³ *Cit. op. 44.*

⁹⁴ *Cit. op. 44.*

⁹⁵ SMITS, J. M. The Principle of Unjust Enrichment and Formation of Contract: The Importance of a Hidden Policy Factor. In *European Review of Private Law 3-2006*, p. 425.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje *A.B.V. v. T.M., uždaroji akcinė bendrovė „Vartų technika“*, Nr. 3K-3-137/2009, kat. 44.4.2.1; 24.4; 43.2; 123.3; 24.3; 24.1.

apskritai nebus apginta, pritaikius ieškinio senatį. Istoriniu aspektu galima būtų paminėti, jog galiojant LTSR CK, ieškiniams dėl reikalavimų, kylančių iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisinių santykių, buvo taikomas trejų metų ieškinio senaties terminas.

Reikalavimų, kylančių iš nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, atribojimas nuo vindikacijos

Teisės doktrinoje teigiama, jog vindikacija (lot. *vim dicere* – pareiškiu apie jėgos vartojimą; lot. *vindicatio* – reikalauti pagal teisę) yra nevaldančio savo turto savininko reikalavimas grąžinti neteisėtai valdomą turtą⁹⁷.

Remiantis atlikta Lietuvos teismų praktikos analize, darytina išvada, jog teismams neretai kyla sunkumų nustatant, kada ieškovo reikalavimai turėtų būti tenkinami nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto pagrindu, o kada – daiktinių reikalavimų (ypač, vindikacijos) pagrindu. Kaip pavyzdį galima būtų paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartį⁹⁸. Šioje byloje buvo nustatytos tokios faktinės aplinkybės. Ieškovams su atsakove sudarius gyvenamojo namo preliminariąją pirkimo – pardavimo sutartį, sumokėjus 10 000 Lt bei investavus į namo rekonstrukciją, paaiškėjo, kad dalį namo paveldėjo kitas atsakovas, todėl namo savininkams nesusitarus dėl jo pardavimo, ieškovai prašė priteisti sumokėtus rankpinigius ir patirtas išlaidas rekonstrukcijai. Pažymėtina, jog apeliacinės instancijos teismas kvalifikavo tarp ieškovų ir atsakovo susiklosčiusius teisinius santykius kaip atsiradusius nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto pagrindu. Tuo tarpu kasacinės instancijos teismo šalių teisiniai santykiai buvo kvalifikuoti kaip atsiskaitymai grąžinus savininkui turtą iš neteisėto svetimo valdymo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje konstatavo, kad: „Nagrinėjamu atveju nėra nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo grąžinimo prievolės, nes tarp ieškovų ir kasatoriaus susiklostė santykiai dėl neteisėto svetimo daikto valdymo ir atsiskaitymų jį grąžinus savininkui; ieškovų teisės gintinos remiantis daiktinės teisės normomis, be to, ieškovų, kaip kreditorių, veiksmai negali būti laikomi teisėtais, nes atlikti be savininko žinios, neteisėtai valdant jo turtą.“⁹⁹.

Paminėtinas ir dar vienas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas, suformuluotas byloje, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl nekilnojamojo turto, įgyto niekiniu pripažinto paveldėjimo teisės liudijimo pagrindu, išreikalavimo. Šioje byloje teismas nurodė, kad: „Sprendžiant dėl be teisinio pagrindo įgyto turto grąžinimo,

⁹⁷ MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, nr. 1 (55), p. 2.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje E. Ž. ir L. Ž. v. A. M., A. R., Nr. 3K-3-569/2009, kat. 43.2, 35.3.1.

⁹⁹ *Ibid.*

netaikomas CK 4.96 straipsnis, reglamentuojantis daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo. Tokiu būdu gauto turto išreikalavimas reglamentuojamas specialiuju nepagrįsto praturtėjimo instituto normų.¹⁰⁰

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto ir vindikacijos skirtumus, Rusijos teisės doktrinoje nurodoma, jog esminis skirtumas tarp kondikcinio ieškinio ir vindikacinio ieškinio yra tas, jog vindikacinis ieškinys yra daiktinis teisinis gynimo būdas, o kondikcinis – prievolinis teisinis gynimo būdas¹⁰¹.

Be to, Rusijos teisės doktrinoje nurodoma, jog patenkinus ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, atsakovas netenka teisių į šio ieškinio objektą. Tuo tarpu vindikaciniu ieškiniu iš svetimo neteisėto valdymo yra išreikalaujamas daiktas, kuris neįeina į atsakovo turto sudėtį. Kadangi atsakovas jokių teisių į neteisėtai valdomą daiktą neturi, tai vindikaciniu ieškiniu nėra naikinamos jokios atsakovo teisės¹⁰².

Vadovaujantis Lietuvos teisės doktrinoje pateikiamais išaiškinimais, darytina išvada, kad vindikacinio ieškinio dalyku gali būti tik individualiais požymiais apibūdinti daiktai (arba jų dalys), kurie pareiškiant ieškinį egzistuoja natūra. „Pagal rūšinius požymius apibūdinami daiktai vindikacinio ieškinio objektas gali būti tik jeigu jie yra individualizuoti ir juos galima identifikuoti, išskirti iš kitų tos pačios rūšies daiktų.“¹⁰³. Tuo tarpu ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo arba ieškinio dėl be teisinio pagrindo įgyto turto priteisimo dalyku gali būti tiek individualiais, tiek ir rūšiniais požymiais apibūdinti daiktai.

Jau minėta, jog Rusijos teisės doktrinoje šiuo klausimu (t.y. kas gali būti ieškinio dėl be pagrindo įgyto turto dalyku) egzistuoja šiek tiek kitokia nuomonė. Rusijos Federacijos civilinio kodekso komentare, komentuojant šio kodekso 1104 straipsnio 1 dalies nuostatą („Turtas, sudarantis asmens nepagrįstą praturtėjimą, turi būti gražintas nukentėjusiam asmeniui natūra“), nurodoma, kad tuo atveju, kai reikalaujama gražinti individualiais požymiais apibūdintą daiktą, toks reikalavimas turi būti reiškiamas vindikacinio ieškinio pagrindu, o teisės normos, reglamentuojančios prievoles, atsirandančias nepagrįstai praturtėjus, tokiu atveju taikomos tik subsidiariai¹⁰⁴. Tokia pozicija grindžiama jau anksčiau minėta Rusijos teisės doktrinoje pateikiama nuomone,

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Varėnos rajono savivaldybė v. Ž. S., R. M., Varėnos rajono (duomenys neskelbtini) notarų biuro notarė L. M., VĮ Registrų centro Alytaus filialas*, Nr. 3K-3-297/2008, kat. 30.3; 30.7; 33; 34.1; 43.2.

¹⁰¹ ВИТРЯНСКИЙ, В. В., et al. *Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005, skyrius 56.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ МИКЕЛЁНАС, В. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, nr. 1 (55), p. 4.

¹⁰⁴ БРАГИНСКИЙ, М. И., et al. *Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации*. Москва: Фонд Правовая культура, Фирма Гардарика, 1996, p. 395.

kad individualiais požymiais apibūdinto daikto savininkui netekus šio daikto valdymo galimybės, pastarasis vis vien išsaugo savo, kaip minėto daikto savininko, titulą. Dėl šios priežasties individualiais požymiais apibūdinto daikto įgijėjas teisine prasme nepraturtėja šio daikto sąskaita¹⁰⁵. Tačiau naujesnėje Rusijos teisinėje literatūroje šiuo klausimu pastebimas kiek lankstesnis požiūris: teigiama, kad: „*Kai kalbama apie individualiais požymiais apibūdintų daiktų įgijimą, tai tokiu atveju nepagrįstu praturtėjimu laikoma ne nuosavybės teisių į daiktą įgijimas (nuosavybės teisė lieka daikto savininkui, kuris turi galimybę išreikalauti daiktą pareikšdamas vindikacinį ieškinį pagal Rusijos Federacijos civilinio kodekso 301 straipsnį), bet faktinis to daikto turėjimas, kas, neabejotinai, savaime yra turtinė nauda.*“¹⁰⁶.

Kaip minėta, Lietuvos teisės doktrinoje pripažįstama, kad ieškinio dėl be pagrindo įgyto turto dalyku gali būti tiek rūšies, tiek ir individualiais požymiais apibūdinti daiktai. Tokia pozicija atsispindi ir Lietuvos teismų praktikoje¹⁰⁷.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bei restitucijos skirtumai

LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone, restitucija (lot. *restitutio* – gražinimas į ankstesnę padėtį) yra civilinių teisių gynybos būdas, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ši nepagrįstai gavusi¹⁰⁸. Tiek teisės doktrinoje, tiek Lietuvos teismų praktikoje vieningai sutariama, jog restitucija yra šalių gražinimas į *status quo*.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kalbėdamas apie restitucijos ir nepagrįstai gauto turto išreikalavimo taisyklių taikymą, yra išaiškinęs, jog: „*Restitucija – bendrasis prievolių teisės institutas, reglamentuojamas CK šeštosios knygos I dalies „Bendrosios nuostatos“ X skyriaus normų; restitucijos esmė - asmens (asmenu) gražinimas į buvusią padėtį; pagal CK 6.145 straipsnio I dalies normą restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės gražinti kitam asmeniui turtą:*

¹⁰⁵ ВИТРИАНСКИЙ, В. В., et al. *Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005, skyrius 56.

¹⁰⁶ *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй*. Под ред. С.П. Гришаева, А.М. Эрделевского. s.l.: 2007. Prieiga per internetą: <<http://cmza.ru/grazhdanskiy-kodeks-ch.2/statya-1102.-obyazannost-vozvratit-neosnovatelnoe-obogaschenie.html>> [žiūrėta 2011-03-04].

¹⁰⁷ Žr., pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Varėnos rajono savivaldybė v. Ž. S., R. M., Varėnos rajono (duomenys neskelbtini) notarų biuro notarė L. M., VI Registrų centro Alytaus filialas*, Nr. 3K-3-297/2008, kat. 30.3; 30.7; 33; 34.1; 43.2.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras, ginantis viešąjį interesą, v. Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga, Vilniaus miesto savivaldybės taryba, valstybės įmonės Registrų centro Vilniaus filialas*, Nr. 3K-7-38/2008, kat. 24.2; 24.3; 27.3.1.1; 30.2; 30.3; 43.2., ir kt.

¹⁰⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 185.

*restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu ab initio arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos.*¹⁰⁹.

Iš pateiktų restitucijos apibrėžimų matyti, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas ir restitucija turi nemažai panašumų. Be to, LR CK nuostatos numato galimybę taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisykles ir tais atvejais, kai reikalavimas yra susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu (LR CK 6.237 str. 5 d.). Teisės doktrinoje pripažįstama, jog toks įstatymų leidėjo pasirinktas reglamentavimas iš dalies lemia tai, jog restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis kelia nemažai sumaišties¹¹⁰. Ši teiginį pagrindžia ir Lietuvos teismų praktikos analizė – teismams neretai kyla klausimų, kokias taisykles – restitucijos ar nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo – konkrečios situacijos atveju taikyti¹¹¹.

Lietuvos teisės doktrinoje kaip vienas esminių nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto bei restitucijos skirtumų yra nurodoma tai, kad nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas be pagrindo yra vienas iš prievolių atsiradimo pagrindų, tuo tarpu „<...> restitucija reiškia ne prievolių atsiradimo pagrindą (šaltinį), o priemonę (pasekmę), kurią teisė suteikia kaip atsaką į nepagrįsto praturtėjimo situaciją“¹¹². Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kalbėdamas apie restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklių taikymą, restituciją įvardijo kaip bendrąjį prievolių teisės institutą, tuo tarpu nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, teismo teigimu, laikomas savarankiška prievolės rūšimi¹¹³.

Be to, Lietuvos teisės doktrinoje teigiama, jog restitucija yra tik vienos iš prievolės šalių (restitucijos skolininko) veiksmas (grąžinimo veiksmas) įvykdant savo pareigą prievolėje¹¹⁴.

Pažymėtina, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykio (skirtumų) su restitucija klausimas yra labai plati ir daug diskusijų tiek Lietuvos, tiek ir užsienio teisės doktrinoje kelianti tema. Atsižvelgiant į tai, taip pat į aplinkybę, jog šio

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41, 43.2, 49.

¹¹⁰ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 142.

¹¹¹ Žr. pvz. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *R. R. v. S. R. ir L. R.*, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.1, 15.2.1.1, 15.2.1.5, 18.2, 23, 25.3, 28, 38.2, 40.6, 90; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41, 43.2, 49; ir kt.

¹¹² *Cit. op.* 110, p. 166.

¹¹³ *Cit. op.* 109.

¹¹⁴ *Cit. op.* 110, p. 166.

darbo tiesioginis tikslas nėra išsami nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykio su restitucija analizė, šis klausimas darbe plačiau nenagrinėjamas.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto atribojimas nuo kitų kvazisutarčių

Be kvazisutartinių prievolių, atsirandančių nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto, LR CK įtvirtintos dar dviejų rūšių kvazisutartys: kito asmens reikalų tvarkymas be pavedimo (LR CK šeštosios knygos XIX skyrius) bei lošimas ir lažybos (LR CK šeštosios knygos XXI skyrius). Jau minėta, kad visos LR CK įtvirtintos kvazisutartys turi tam tikrus bendrus bruožus, tačiau tarp jų esti ir nemažai skirtumų. Todėl teismams paprastai nekyla sunkumų atribojant vieną kvazisutartinę prievolę nuo kitų. Tačiau, siekiant atlikti detalesnę nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto analizę, darbe pateikiami esminiai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo ir kitų kvazisutarčių skirtumai.

a) Atribojimas nuo kito asmens reikalų tvarkymo be pavedimo

Teisės normos, reglamentuojančios kito asmens reikalų tvarkymą be pavedimo (lot. *negotiorum gestio*), yra įtvirtinto LR CK 6.229 – 6.236 straipsniuose. Teisės doktrinoje nurodoma, kad: „Šio instituto esmė yra ta, kad vienas asmuo, neturintis tokios pareigos, kito reikalus tvarko savanoriškai ir be jokio pavedimo, nurodymo ar išankstinio sutikimo juos tvarkyti.“¹¹⁵

LR CK 6.229 straipsnio 1 dalies normoje yra nustatomi šių kvazisutartinių prievolių atsiradimo pagrindai, kurie, anot LR CK šeštosios knygos komentaro autorių, kartu yra ir LR CK šeštosios knygos XIX skyriaus normų taikymo prielaidos¹¹⁶. Vadovaujantis lyginamuoju teisės aiškinimo metodu, darytina išvada, jog šio instituto (t.y. kito asmens reikalų tvarkymo instituto) taikymo prielaidos iš esmės skiriasi nuo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo prielaidų. Tačiau vis dėlto dėl savo pobūdžio kito asmens reikalų tvarkymas be pavedimo gali būti painiojamas su nepagrįstu praturtėjimu (LR CK 6.242 str.).

Teisės doktrinoje teigiama, jog esminis kriterijus, pagal kurį kito asmens reikalų tvarkymas yra atribojamas nuo nepagrįsto praturtėjimo yra tas, jog kito asmens reikalų tvarkymo be pavedimo atveju turi būti veikiami ne savo, o kito asmens interesais, t.y. suvokiama, kad tvarkomi ne savo, o svetimi reikalai, ir tą norima daryti¹¹⁷. Darytina

¹¹⁵ AMBRASIENĖ, D., et. al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004, p. 262.

¹¹⁶ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 308.

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 308.

išvada, jog skirtingai nei nepagrįsto praturtėjimo, kuriam būdingas objektyvumo aspektas, atveju, kito asmens reikalų tvarkymo institutui būdingas subjektyvumo aspektas (asmuo nori, ketina tvarkyti kito asmens reikalus šio interesais).

Tais atvejais, kai kito asmens reikalai tvarkomi klaidingai manant, kad yra tvarkomi savo reikalai, kito asmens reikalų tvarkymo institutas netaikomas. Ši situacija teisės doktrinoje iliustruojama tokiu pavyzdžiu: asmuo suklydęs sumoka už pateiktas prekes, skirtas kitam asmeniui, manydamas, kad jos skirtos jam. Anot LR CK šeštosios knygos komentaro autorių, tokiems santykiams būtų taikomos normos, susijusios su nepagrįstu praturtėjimu¹¹⁸.

Pažymėtina ir tai, jog prievolė, atsirandanti tvarkant kito asmens reikalus be pavedimo, yra dvišalė, t.y. kiekviena šios prievolės šalis turi ir teises, ir pareigas¹¹⁹. Tuo tarpu, kaip minėta anksčiau, prievolės, atsirandančios nepagrįstai praturtėjus ar gavus turto be teisinio pagrindo, yra vienašalės.

b) Atribojimas nuo lošimo ir lažybų

Kvazisutartines prievoles, atsirandančias iš lošimų ir lažybų, reglamentuoja LR CK 6.243 – 6.244 straipsniai. Pažymėtina, jog LR CK 6.243 straipsnyje reglamentuojami Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatyme¹²⁰ nenumatyti kaip leidžiamų lošimų padariniai.

Šios kvazisutartys savo pobūdžiu bei turiniu iš esmės skiriasi nuo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto. Vadovaujantis LR CK 6.243 straipsnio 2 dalies nuostata, tais atvejais, kai pagal įstatymus lošimas ar lažybos yra draudžiamos, lošimą laimėjusi šalis neturi teisės reikalauti iš pralaimėjusios šalies sumokėti jai sutartą sumą, o pastaroji atitinkamai neturi pareigos tą sumą sumokėti laimėjusiai šaliai. Tačiau, jeigu pralaimėjusi šalis savanoriškai sumoka laimėjusiai šaliai lošimo ar lažybų sumą, pralaimėjusi šalis šios sumos nebegali išsireikalauti, išskyrus įstatyme numatytas išimtis. Taigi nagrinėjamu atveju lošimo ar lažybų šalių jokie reikalavimai nėra ginami.

Kvazisutartinių prievolių, atsirandančių iš lošimo ir lažybų, santykio su nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutu klausimas gali iškilti keliais atvejais.

Pirma, LR CK 6.243 straipsnio 3 dalies nuostatos numato išimtis, kuomet iš įstatymo draudžiamų lošimų ar lažybų kylantys jas pralaimėjusios šalies reikalavimai yra ginami. Kaip nurodoma įstatyme, pralaimėjusi šalis turi teisę išreikalauti sumokėtą sumą, jeigu ši šalis yra (i) nepilnametis arba (ii) prieš ją buvo panaudota prievarta, grasinimai,

¹¹⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 316.

¹¹⁹ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002, p. 63.

¹²⁰ Valstybės žinios, 2001, Nr. 43-1495.

apgaulė ar kitokie nesąžiningi veiksmai. Anot LR CK šeštosios knygos komentaro autorių, tokiais atvejais pralaimėjusi šalis turi teisę reikalauti grąžinti sumokėtą sumą pagal LR CK 6.237 – 6.242 straipsnius¹²¹.

Antra, remiantis LR CK 6.244 straipsnio 1 dalies nuostatomis, tais atvejais, kai loterija ar kitokie žaidimai, grindžiami rizika ar atsitiktinumu, buvo organizuoti ir (arba) įvyko neteisėtai (t.y. nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos), reikalavimams, kylantiems iš tokių teisinių santykių, taikomi LR CK 6.237 ir 6.242 straipsniai. LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone, tokiais atvejais pripažįstama, kad šalis sieja kvazisutartiniai santykiai¹²². Vadovaujantis Lietuvos teismų praktika, tais atvejais, kai loterija ir kiti žaidimai, grindžiami rizika ar atsitiktinumu, yra organizuojami ir įvyksta įstatymų nustatyta tvarka, pripažįstama, kad tarp šalių susiklosto sutartiniai teisiniai santykiai¹²³.

¹²¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 330.

¹²² *Ibid.* p. 332.

¹²³ Specialiosios teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 3 d. nutartis byloje Nr. T-2005-92.

2. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygos ir tvarka

Šioje darbo dalyje analizuojamos Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje išskiriamos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygos, analizuojami išskiriamų sąlygų skirtumai bei vertinama, kuri pozicija, autorės nuomone, labiausiai atitinka analizuojamo instituto esmę ir tikslus bei esamą reglamentavimą. Siekiant atlikti išsamesnę nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygų analizę, Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje išskiriamos nagrinėjamo instituto taikymo sąlygos darbe yra lyginamos su užsienio teisės doktrinoje pateikiamomis pozicijomis.

Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos teismų praktikos pozicija dėl LR CK 6.237 straipsnyje ir LR CK 6.242 straipsnyje reglamentuojamų situacijų atskyrimo nėra vieninga, taip pat, atsižvelgiant į aplinkybę, kad teismai (ypač žemesnių instancijų) neretai daro klaidų nustatydami, kada turi būti taikomos nuostatos, reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą plačiuoju požiūriu (t.y. LR CK 6.237 str.), o kada teisės normos, reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu (t.y. LR CK 6.242 str.), darbe vertinamos tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje pateikiamos nepagrįstą praturtėjimą plačiuoju požiūriu reglamentuojančių teisės normų bei nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu reglamentuojančių normų taikymo taisyklės.

2.1. LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygos

Vadovaujantis atlikta Lietuvos teismų praktikos analize, darytina išvada, kad Lietuvos teismų praktikoje vyrauja dvi pozicijos dėl LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normų, reglamentuojančių nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą, taikymo sąlygų (šių teisinių santykių atsiradimo prielaidų).

Pirmoji pozicija. Dažniausiai Lietuvos teismų praktikoje, nagrinėjant bylas, susijusias su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu, nurodoma, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisiniams santykiams atsirasti yra būtinos tokios sąlygos: 1) konkretaus įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė, nebuvimas; 2) kreditorių veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais (pvz., taikant restituciją, vindikaciją); 4)

kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika¹²⁴. Teigiama, jog prievolei dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo yra būtinas šių sąlygų visetas¹²⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugumoje bylų teismai minėtas sąlygas įvardija kaip viso LR CK šeštosios knygos XX skyriuje įtvirtinto instituto taikymo sąlygas, t.y., teismų nuomone, šios sąlygos yra būdingos tiek esant situacijai, reglamentuojamai LR CK 6.237 straipsnyje, tiek ir LR CK 6.242 straipsnyje nurodytai situacijai.

Antroji pozicija. Nepaisant to, kad pirmoji pozicija Lietuvos teismų praktikoje užima dominuojančią padėtį, tačiau neretai pasitaiko ir teismų sprendimų, kuriuose išskiriamos kiek kitokios nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygos. Nurodoma, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui taikyti yra būtina nustatyti tokias šio instituto taikymo sąlygas: 1) asmuo įgijo ar sutaupė turto be teisinio pagrindo; 2) asmuo realiai gavo ar sutaupė turto; 3) įgyto ar sutaupyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais¹²⁶. Pažymėtina, kad iš esmės analogiškos analizuojamo instituto taikymo sąlygos išskiriamos ir Lietuvos teisės doktrinoje¹²⁷.

Lyginant pirmąją ir antrąją pozicijas dėl LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygų, darytina išvada, kad pirmosios pozicijos pirma sąlyga (konkretaus įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė, nebuvimas) iš esmės sutampa su antrojoje pozicijoje nurodoma sąlyga, kad asmuo įgijo ar sutaupė turto be teisinio pagrindo. Tačiau pastaroji antrosios pozicijos sąlyga lingvistine prasme yra platesnė (neapsiribojama vien įstatymu ar sandoriu, kaip prievolės atsiradimo pagrindu). Iš esmės tapachios yra ir analizuojamų pozicijų sąlygos, numatančios, kad įgyto ar sutaupyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais.

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis priimta civilinėje byloje *V. J. v. R. B.*, Nr. 3K-3-276/2010, kat. 43.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K.V.T. v. I. T.*, Nr. 3K-3-111/2009, kat. 30.4.1, 43.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E.Č., A.S., E.J., Kauno miesto 8-ojo notarų biuro notarė Laimutė Telksnienė, UAB „Eura“, UAB „Studentų kelionių pasaulis“, UAB „Interoptika“, L.R. Tamulio firma „Meditalika“ v. Kauno miesto savivaldybė ir UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“*, Nr. 3K-3-140/2006, kat. 43.2, ir kt.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *E. Ž. ir L. Ž. v. A. M., A. R.*, Nr. 3K-3-569/2009, kat. 35.3.1., 43.2; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *A. J. v. V.S.*, Nr. 2A-1096-115/2010; ir kt.

¹²⁶ Žr., pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Kirstnė“, O. N. L., R. S., N. S., A. Š. v. UAB „Medicinos bankas“, UAB „Medicinos banko lizingas“, S. D. įmonė*, Nr. 3K-3-317/2008, kat. 21.4.1.1, 21.4.2.1, 24.2, 25.3, 27.3.2.1, 36.4, 42.4, 43.2.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *ZAO „Grinvej“ v. V. Z. individuali įmonė „Kiaunė“*, Nr. 3K-3-68/2011, kat. 43.2, 93.2.11.

¹²⁷ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

Tačiau, autorės nuomone, kritikuotinas yra pirmojoje pozicijoje nurodomos sąlygos, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisiniams santykiams atsirasti yra būtina nustatyti, kad kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo ar pagerino turtą yra teisėti, išskyrimas. Toks požiūris kritikuotinas visų pirma dėl to, kad LR CK šeštosios knygos XX skyriuje reglamentuojamos prievolės gali atsirasti ne tik kaip kreditoriaus veiksmų rezultatas. Vadovaujantis Lietuvos teismų praktikos nagrinėjant bylas, susijusias su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu, analize, bei remiantis tiek Lietuvos, tiek ir užsienio teisės doktrinoje pateikiamais išaiškinimais, darytina išvada, kad nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas gali atsirasti ir kaip nepagrįstai įgijusio ar sutaupiusio turto asmens veiksmų, ir kaip trečiųjų asmenų veiksmų rezultatas, taip pat ir kaip dėl nuo asmenų valios nepriklausančių aplinkybių (pvz., potvynio, uragano ir kt.) pasekmė. Todėl minėta pirmojoje pozicijoje išskiriama analizuojamo instituto taikymo sąlyga nebūtų tenkinama tais atvejais, kai nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas atsiranda, pavyzdžiui, kaip trečiųjų asmenų veiksmų rezultatas.

Paminėtina ir tai, kad LR CK 6.237 straipsnio 5 dalies nuostatos įtvirtina galimybę taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisykles ir tais atvejais, kai reikalavimas yra susijęs su žalos atlyginimu (t.y. su civiline atsakomybe). Kaip minėta, viena iš būtinų civilinės atsakomybės taikymo sąlygų yra atsakovo neteisėtų veiksmų (LR CK 6.246 str.) nustatymas, todėl darytina prielaida, kad įstatymas numato galimybę taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą subsidiariai ir tais atvejais, kai turtas įgyjamas ar sutaupomas neteisėtų veiksmų pasekoje. Tokį teiginį galima pagrindžia ir LR CK 1.54 straipsnio 2 dalies nuostatos, įtvirtinančios taikytinos teisės nustatymo taisykles tais atvejais, kai turtas nepagrįstai įgyjamas neteisėtais veiksmais, lingvistinė analizė. Šios teisės normos nuostatos suponuoja išvadą, kad įstatymų leidėjas numatė nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolių atsiradimo neteisėtų veiksmų pasekoje galimybę. Tačiau tokią poziciją galima būtų paneigti pačia LR CK šeštosios knygos XX skyriuje reglamentuojamų prievolių prigimtimi. Kaip minėta, Lietuvos teisės doktrinoje vieningai pripažįstama, kad LR CK šeštosios knygos XX skyriuje įtvirtintos prievolės priskiriamos prie kvazisutartinių, o vienas pagrindinių teisės doktrinoje išskiriamų kvazisutartinių prievolių požymių – teisėti veiksmai.

Dėl anksčiau įvardytų priežasčių (būtent, dėl aplinkybės, kad nepagrįsto praturtėjimo prievolės gali atsirasti ne tik kaip kreditoriaus veiksmų rezultatas) pirmoji pozicija kritikuotina ir dėl sąlygos, numatančios, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolėms atsirasti yra būtina nustatyti ir tai, kad kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika, išskyrimo. Lietuvos apeliacinis teismas 2010 m.

gruodžio 13 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje, susijusioje su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu, glaustai nurodė, kad veikimas savo rizika šios bylos kontekste suprantamas kaip pinigų pervedimas nesant jokiam realiam užtikrinimui dėl pinigų gražinimo¹²⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad minėtos kritikuotinos LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygos (kreditoriaus veiksmai kuriais skolininkas gavo ar pagerino turtą turi būti teisėti; kreditoriaus veiksmai turi būti atlikti išimtinai savo interesais ir savo rizika) Lietuvos teismų praktikoje nėra plačiau aiškinamos, t.y. nėra nurodoma, koks būtent yra šių sąlygų turinys.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, autorės nuomone, taikant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą, reikėtų vadovautis antrąja pozicija, kuri palaikoma ir Lietuvos teisės doktrinoje.

Lyginamuoju aspektu svarbu paminėti, kad Rusijos teisės doktrinoje vyrauja pozicija, jog tam, kad atsirastų nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolės, yra būtinos šios dvi sąlygos: 1) asmuo įgyja ar sutaupo turto kito asmens sąskaita; 2) turtas įgyjamas ar sutaupomas be įstatyme, kitame teisės akte ar sandoryje numatyto pagrindo¹²⁹. Kai kurie autoriai pirmąją nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygą išskaido į smulkesnes dalis ir išskiria tokias aptariamo instituto taikymo sąlygas: 1) atsakovo turto padidėjimas arba turto sutaupymas (nepagrįstas praturtėjimas); 2) ieškovo turto sumažėjimas arba nepadidėjimas (nuostoliai); 3) ieškovo nuostoliai yra atsakovo nepagrįsto praturtėjimo šaltinis (praturtėjimas ieškovo sąskaita); 4) teisinio pagrindo anksčiau nurodytų turtinių pasekmių atsiradimui nebuvimas¹³⁰. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, skirtingai nei Lietuvos teisės doktrinoje ir Lietuvos teismų praktikoje, Rusijos teisės doktrinoje negalėjimas išreikalauti turto kitais civilinių teisių gynybos būdais nėra įvardijamas kaip būtina nagrinėjamo instituto taikymo sąlyga. Tačiau, vadovaujantis Rusijos teisės doktrinoje pateikiamais išaiškinimais, darytina išvada, kad ir Rusijos teismų praktikoje nepagrįsto praturtėjimo institutas yra taikomas tik nesant galimybės apginti ieškovo teisių kitais civilinių teisių gynybos būdais¹³¹.

Pažymėtina, kad subsidiarumas, kaip analizuojamo instituto taikymo sąlyga, paprastai nebuvo tiesiogiai išskiriamas ir Lietuvos teismų sprendimuose, priimtuose

¹²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje *S. Juknevičiaus autopaslaugų įmonė v. UAB „Savina“*, Nr. 2A-742/2010.

¹²⁹ ВИТРЯНСКИЙ, В. В., *et al. Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005, skyrius 56.

¹³⁰ *Cit. op.* 106.

¹³¹ *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй*. Под ред. С.П. Гришаева, А.М. Эрделевского. s.l.: 2007.

galiojant LTSR CK. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 21 d. nutartyje teisėjų kolegija išaiškino, kad prievoliniams turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo teisiniams santykiams atsirasti yra būtinos šios trys sąlygos: „<...> 1) vienas asmuo turi įgyti ar sutaupyti turtą kito asmens sąskaita, o antrojo asmens turtas turi sumažėti; 2) asmuo turi įgyti ar sutaupyti turtą kito asmens sąskaita be įstatymu ar sandoriu numatyto pagrindo; 3) be pagrindo įgijęs ar sutaupęs turtą asmuo neturi būti dėl to kaltas“¹³². Tačiau Lietuvos teismų praktikoje, aiškinant LTSR CK 512 straipsnio, reglamentuojančio prievolinius turto įsigijimo ar sutaupymo be pagrindo teisinius santykius, buvo nurodoma, kad: „Ieškiniai pagal CK 512 straipsnį pareiškiami tik tada, kai negalima pareikšti jokio kito ieškinio“¹³³. Darytina išvada, kad ir galiojant LTSR CK būtina analizuojamo instituto taikymo sąlyga buvo negalėjimas išreikalauti turto kitais civilinių teisių gynybos būdais.

Atsižvelgiant į tai, kad anksčiau nurodyti motyvai, autorės nuomone, leidžia teigti, jog taikant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą, reikėtų vadovautis antrąja, Lietuvos teisės doktrinos palaikoma, pozicija dėl analizuojamo instituto taikymo sąlygų, todėl toliau šiame darbe, vadovaujantis lyginamuoju bei sisteminiu teisės tyrimo metodais, plačiau analizuojamos būtent antrosios pozicijos išskiriamos LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygos. LR CK šeštosios knygos komentaro autorių teigimu, šios nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygos atsispindi LR CK 6.237 straipsnio nuostatose, reglamentuojančiose nepagrįstą praturtėjimą plačiuoju požiūriu. Todėl kartu šios sąlygos yra ir LR CK 6.237 straipsnio taikymo prielaidos.

Pirma sąlyga: asmuo įgijo ar sutaupė turto be teisinio pagrindo

Pirmoji Lietuvos teisės doktrinoje išskiriama LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normų taikymo sąlyga – turto įgijimas ar sutaupymas be teisinio pagrindo¹³⁴. Kaip minėta, ši sąlyga vieningai išskiriama ir Lietuvos teismų praktikoje.

Kasacinio teismo praktikoje, aiškinant šią sąlygą, nurodoma, kad: „Jeigu asmuo praturtėja ar gauna turtą pagal įstatymą ar sutartį, tokiems teisiniams santykiams nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisės normos netaikomos“¹³⁵. Vadovaujantis

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje AB „Šiaulių žemės ūkio technika“ v. S. Š. individuali įmonė, Nr. 3K-3-328/1999, kat. 43.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje E. V. v. M. B., R. Z., R. P., jų įstatyminiai atstovai J. L., S. B., S. Z., A. Z., K. P., V. P., Nr. 3K-3-951/2001, kat. 39.2.4; 39.6.2.8; 39.6.2.9.

¹³⁴ MIKELĖNAS, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Lietuvos futbolo federacija v. UAB „Atolas“, Nr. 3K-3-561/2009, kat. 42.8, 52.3, 91.1,

Lietuvos teismų praktikos analize, darytina išvada, jog ši Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluota taisyklė turėtų būti aiškinama plečiamai, ir apimti ir atvejus, kai asmuo turta įgyja ne tik įstatymo, bet ir, pavyzdžiui, administracinio akto¹³⁶ ar kitokio teisės akto pagrindu.

Vadovaujantis LR CK 6.237 straipsnio 2 dalies nuostatomis bei Lietuvos teismų praktika, analizuojama LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlyga apima ir atvejus, kai „<...> turto įgijimo pagrindas buvo, o po turto įgijimo jis išnyko“¹³⁷. Ši taisyklė Lietuvos teisės doktrinoje iliustruojama tokiu pavyzdžiu: „Pavyzdžiui, įsiteisėjus teismo sprendimui, įpareigojančiam įvykdyti prievolę, atsakovas sumoka pinigus, tačiau kasacinis teismas panaikina žemesniųjų teismų sprendimus ir ieškinį atmeta. Tokiu atveju ieškovas privalo gražinti atsakovui viską, ką iš jo gavęs, nes išnyko teisinis pagrindas (teismo sprendimas), remiantis kuriuo buvo gauti pinigai, išskyrus CK 6.241 straipsnyje numatytas išimtis.“¹³⁸. Svarstyta, ar iš tikrųjų toks pavyzdys yra tinkamas, kadangi paprastai, esant pavyzdyje nurodomai situacijai, teismas pats išsprendžia sprendimo įvykdymo atgrėžimo klausimą, arba yra reiškiamas pareiškimas dėl sprendimo įvykdymo atgrėžimo¹³⁹, bet ne ieškinys dėl be pagrindo įgyto turto priteisimo. Lietuvos teismų praktikoje išaiškinta, kad: „Sprendžiant sprendimo įvykdymo atgrėžimo klausimą, nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą reglamentuojančios CK šeštosios knygos III dalies XX skyriaus 6.237-6.242 straipsnių normos nėra taikomos.“¹⁴⁰. Tačiau verta pažymėti, kad Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu nėra vieninga¹⁴¹.

Turto gavimo be pagrindo pavyzdžių Lietuvos teismų praktikoje yra nemažai: atvejai, kai dėl netinkamo administracinio akto aiškinimo, asmuo nepagrįstai moka

114.4; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K.V.T. v. I.T.*, Nr. 3K-3-111/2009, kat. 30.4.1, 43.2 ir kt.

¹³⁶ Kaip pavyzdys, paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėta byla dėl nekilnojamojo turto, kurią atsakovė įgijo Šiaulių apskrities viršininko administracijos sprendimo pagrindu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K.V.T. v. I.T.*, Nr. 3K-3-111/2009, kat. 30.4.1, 43.2).

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *ZAO „Grinvej“ v. V. Z. individuali įmonė „Kiaunė“*, Nr. 3K-3-68/2011, kat. 43.2; 93.2.11.

¹³⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 319.

¹³⁹ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *G. Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, Nr. 3K-3-548/2010, kat. 129.22.

¹⁴⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje *G. Š. v. Valstybinių ir privačių įmonių profesinė sąjunga*, Nr. 2-883/2010.

¹⁴¹ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *AB (duomenys neskelbtini) v. V. P.*, Nr. 3K-3-210/2005, kat. 129.22.

padidinto tarifo žemės nuomos mokesčių¹⁴², draudimo išmokos išmokėjimas suklydus dėl turta gavusio asmens nesažiningo elgesio¹⁴³, atvejai, kai asmeniui išduodamas paveldėjimo teisės liudijimas į daiktą, kurio palikėjas neturėjo nuosavybės teisė¹⁴⁴ ir kt. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas (būtent LR CK 6.237 str.) turėtų būti taikomas ir tais atvejais, kai siekiama išreikalauti pagal preliminarią sutartį perduotus pinigus, kai pagrindinė sutartis nesudaroma¹⁴⁵.

LR CK šeštosios knygos komentare nurodoma, kad aplinkybę, jog „atsakovas turta gavo be teisinio pagrindo, turi įrodyti ieškovas“¹⁴⁶. Pažymėtina, kad tokia pozicija vyrauja ir Lietuvos teismų praktikoje¹⁴⁷. Tačiau Lietuvos teismų praktikoje šiuo klausimu egzistuoja ir kiek kitokia pozicija. Nurodoma, kad: „Reiškiant ieškinį dėl įgyto be pagrindo turto priteisimo ieškovui pakanka įrodyti nepagrįsto turto įgijimo aplinkybes, savo ruožtu atsakovas, teigdamas, kad turtas įgytas pagrįstai, turi pateikti įrodymus, esančius tokio turto įgijimo pagrindu (CPK 178 straipsnis).“¹⁴⁸. Verta paminėti, kad pastarajai pozicijai pritariama ir Rusijos teisės doktrinoje. Rusijos Federacijos civilinio kodekso antrosios dalies komentare nurodoma, kad pati analizuojamo instituto taikymo sąlyga (turto įgijimas ar sutaupymas nesant tam jokio teisinio pagrindo) procesinės teisės prasme suponuoja tai, kad ieškovas neprivalo įrodinėti atsakovo praturtėjimo pagrindo nebuvimą. Rusijos teisės mokslininkų teigimu, ieškovas privalo įrodyti atsakovo praturtėjimo faktą, įskaitant praturtėjimo dydžio kiekybines charakteristikas, ir aplinkybę, kad toks praturtėjimas įvyko ieškovo sąskaita. Tuo tarpu pareiga įrodyti praturtėjimo pagrindo egzistavimą tenka atsakovui¹⁴⁹, jeigu pastarasis teigia, kad turtas įgytas pagrįstai.

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje *uždaroji akcinė bendrovė „Šiaulių dujotiekio statyba“ v. Šiaulių miesto savivaldybė, Šiaulių miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-286/2010, kat. 50.8.

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB DK „PZU Lietuva“ (anksčiau – DK „Lindra“) v. Lietuvos kariuomenė*, Nr. 3K-3-81/2008, kat. 43.2.

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Varėnos rajono savivaldybė v. Ž. S., R. M., Varėnos rajono (duomenys neskelbtini) notarų biuro notarė L. M., VĮ Registrų centro Alytaus filialas*, Nr. 3K-3-297/2008, kat. 30.3, 30.7, 33, 34.1, 43.2.

¹⁴⁵ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje *V. Š. v. A. N., A. N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4, 45.1, 45.6.

¹⁴⁶ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

¹⁴⁷ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *ZAO „Grinvej“ v. V. Z. individuali įmonė „Kiaunė“*, Nr. 3K-3-68/2011, kat. 43.2; 93.2.11; ir kt.

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tele-3“ v. D. S.*, Nr. 3K-3-466/2007, kat. 43.2.

¹⁴⁹ *Cit. op.* 106.

Darbo autorės nuomone, reikėtų vadovautis būtent antrąja įvardinta ir Rusijos teisės doktrinoje palaikoma pozicija įrodinėjimo pareigos paskirstymo klausimu. Tokia nuomonė grindžiama tuo, kad daugeliu atveju, kai tarp šalių susiklosto nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisiniai santykiai, ieškovas objektyviai negali pateikti kitokių įrodymų, pagrindžiančių atsakovo turto įgijimo ar sutaupymo pagrindo nebuvimą, kaip kad duoti paaiškinimus, jog turtas buvo įgytas ar sutaupytas nesant tam jokio pagrindo. Tuo atveju, kai turto įgijimas ar praturtėjimas iš tikrųjų atsirado teisės akto ar sandorio pagrindu, tuomet atsakovui nebūtų sudėtinga pateikti tai pagrindžiančius įrodymus. Todėl būtent antroji pozicija įrodinėjimo pareigos paskirstymo klausimu, autorės nuomone, labiausiai atitinka analizuojamo instituto esmę ir tikslus bei protingumo principą. Pirmoji pozicija, numatanti, kad ieškovui tenka pareiga įrodyti, jog atsakovas turtą gavo be teisinio pagrindo, autorės nuomone, būtų tinkamesnė LR CK 6.237 straipsnio 2 dalyje nurodytais atvejais, t.y. kai pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau, pvz., šalių sudaryta sutartis teismo sprendimu pripažįstama negaliojančia. Tokiu atveju ieškovas turėtų objektyvią galimybę pateikti įrodymus, pagrindžiančius, kad išnyko pagrindas, kuriuo atsakovas įgijo ar sutaupė turtą.

Tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje teigiama, jog turto gavimas be teisinio pagrindo tam tikrais atvejais įstatymų leidėjo pripažįstamas pateisinamu arba taip gauto turto išreikalavimas laikomas iš esmės prieštaraujančiu sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principams¹⁵⁰. Tokių atvejų sąrašas įtvirtintas LR CK 6.241 straipsnyje. Lietuvos teisės doktrinoje nurodoma, kad be minėtame straipsnyje išvardintų atvejų, dar vienas atvejis, kai turto negalima išreikalauti, nurodytas LR CK 6.240 straipsnio 5 dalyje¹⁵¹.

Vadovaujantis Lietuvos teismų praktikos analize, darytina išvada, kad teismų pozicijos neretai išsiskiria taikant būtent LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 bei 4 punktuose įtvirtintas išimtis, todėl šių punktų nuostatos ir jų taikymo praktika darbe analizuojamos išsamiau.

LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punkte įtvirtinta, kad negali būti išreikalaujama kaip be pagrindo įgytas turtas, kurį perdavė asmuo, žinojęs, kad jis neprivalo vykdyti prievolės, arba asmuo, kuris nors ir neprivalėjo prievolės vykdyti, tačiau ją įvykdė ir jeigu tai atitiko geros moralės nuostatas. Atkreiptinas dėmesys, kad anksčiau galiojęs LTSR

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. R. B.*, Nr. 3K-3-276/2010, kat. 43.2.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB DK „PZU Lietuva“ (anksčiau – DK „Lindra“) v. Lietuvos kariuomenė*, Nr. 3K-3-81/2008, kat. 43.2 ir kt.

¹⁵¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 324.

CK tokio pagrindo iš viso nenumatė. LR CK šeštosios knygos komentare nurodoma, kad ši teisės norma taikytina tais atvejais, kai yra įvykdyta prigimtinė prievolė, pavyzdžiui, kai tėvai teikė išlaikymą savo pilnamečiams vaikams, kurių pagal įstatymą jie nebeprivalejo išlaikyti, arba išlaikymas buvo teikiamas posūniui, podukrai ir pan.¹⁵². Vadovaujantis Lietuvos teismų praktikoje pateikiamais išaiškinimais, be atveju, kai įvykdoma prigimtinė prievolė, LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktas taip pat taikomas ir tais atvejais, kai turtą perdavė asmuo, žinojęs, kad jis neprivalo vykdyti prievolės. Lietuvos teismų praktikoje nurodoma, kad savanoriškas turto perdavimas asmens, žinojusio, kad jis neprivalo vykdyti prievolės, iš esmės kvalifikuotinas kaip dovanojimas, ir turtas iš jį gavusio asmens negali būti išreikalautas¹⁵³. Pažymėtina, jog analogiškos pozicijos laikomasi ir Rusijos teismų praktikoje¹⁵⁴.

Be to, teismų praktikoje neretai pabrėžiama, kad negalėjimo išreikalauti turto, kurį perdavė asmuo, žinojęs, kad jis neprivalo vykdyti prievolės, sąlyga yra turtą perduodančio asmens suvokimas, kad jis neturi jokios pareigos tą daryti¹⁵⁵. Tokiais atvejais pripažįstama, kad turtas perduotas atsakovui savanoriškai.

Tačiau Lietuvos teisės doktrinoje teigiama, kad tam tikrais atvejais turtas gali būti išreikalautas net perduotas savanoriškai. Šis teiginys teisės doktrinoje iliustruojamas tokiu pavyzdžiu: „Pavyzdžiui, skolininkas, įvykdęs prievolę, pametė pakvitavimą, ir norėdamas išvengti savo turto arešto, įvykdė jį antrą kartą. Vėliau radęs pakvitavimą jis turi teisę išreikalauti tai, ką perdavė kreditoriui pakartotinai įvykdydamas prievolę.“¹⁵⁶. Pažymėtina, kad tokiai pozicijai (t.y. kad tam tikrais atvejais turtas gali būti išreikalautas net perduotas savanoriškai) pritariama ir Lietuvos teismų praktikoje. Šiuo aspektu verta paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 2 d. nutartį, priimtą civilinėje byloje pagal ieškovo UAB DK „PZU Lietuva“ (anksčiau – DK „Lindra“) ieškinį atsakovui Lietuvos kariuomenei¹⁵⁷. Šioje byloje ieškovas prašė priteisti iš atsakovo pastarajam pagal laidavimo draudimo sutartį ieškovo išmokėtą draudimo išmoką, kaip be pagrindo įgytas lėšas. Ieškovas nurodė, kad išmokėjęs atsakovui draudimo išmoką, sužinojo, kad trečiasis asmuo, už kurį ieškovas laidavo, sutarties neįvykdė dėl atsakovo kaltės. Pirmosios instancijos teismas nusprendė, kad: „<...> ieškovas, <...> išmokėdamas

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ *Cit. op.* 143.

¹⁵⁴ Информационное письмо Президиума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 11 января 2000 г. N 49, содержащее Обзор практики рассмотрения споров, связанных с применением норм о неосновательном обогащении.

¹⁵⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“, Nr. 2A-189-302/2009.

¹⁵⁶ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

¹⁵⁷ *Cit. op.* 143.

atsakovui draudimo išmoką, žinojo, jog neprivalo vykdyti šios prievolės, todėl, remiantis CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktu, nurodytomis aplinkybėmis atsakovui išmokėta draudimo išmoka negali būti iš jo išreikalauta kaip be pagrindo įgytas turtas¹⁵⁸, todėl ieškinį atmetė. Tačiau apeliacinės ir kasacinės instancijos teismai laikėsi kitokios pozicijos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje suformulavo taisyklę, kad: „<...> turto, perduoto asmens, kai tą lėmė nesąžiningas turtą gavusio asmens elgesys, įgijimas negali būti laikomas pateisinamu.“. Šią poziciją teismas grindė vienu pagrindinių teisės principų, pagal kurį niekas negali gauti naudos iš savo neteisėtų, nesąžiningų veiksmų (*nullus commodum papere de sua injuria propria*), bei LR CK 1.5 straipsnyje įtvirtinta bendraja teisinių subjektų pareiga elgtis pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Teismas taip pat nurodė, kad: „Turtą perdavusiam asmeniui (ieškoviui) įrodžius savo suklydimą dėl turtą gavusio asmens (atsakovo) nesąžiningo elgesio ir kartu dėl pareigos įvykdyti prievolę turėjimo ir atsakovui to nepaneigus (CPK 178 straipsnis), CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktas netaikytinas, ir turtas, perduotas dėl suklydimo, turi būti gražintas jo perleidėjui.“¹⁵⁹. Taigi teismas šioje byloje suformulavo išimtį, kada analizuojama LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostata netaikoma. Pažymėtina, jog tokios pozicijos laikomasi ir vėlesnėse analogiškose bylose.

Kaip minėta, LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostata taikoma ir tais atvejais, kai įvykdoma prigimtinė prievolė. Šiuo aspektu Lietuvos teismų praktikoje išaiškinta, kad: „Geros moralės nuostatos taikytinos ne tik prievolės vykdančio asmens, tačiau ir naudą gaunančių asmenų atžvilgiu“¹⁶⁰. Atsižvelgiant į tai, teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad, kai turtą gaunančio asmens veiksmai neatitiko geros moralės nuostatų, minėta LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostata nėra taikoma, nors perdavęs turtą asmuo ir neprivalėjo šios prievolės vykdyti.

Vadovaujantis LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 4 punktu, negali būti išreikalaujama kaip be pagrindo įgytos sumos, be pagrindo išmokėtos kaip dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atsiradusios žalos atlyginimas, darbo užmokestis ir jam prilygintos išmokos, pensija ir išlaikymas, jeigu gavėjas veikė sąžiningai arba nebuvo padaryta sąskaitybos klaida. Tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje pripažįstama, kad aplinkybę, jog gavėjas buvo nesąžiningas arba buvo padaryta sąskaitybos klaida, privalo įrodyti ieškovas, nes galioja sąžiningumo prezumpcija, įtvirtinta LR CK 4.26

¹⁵⁸ *Cit. op.* 143.

¹⁵⁹ *Cit. op.* 143.

¹⁶⁰ Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje *M. P. v. I. A., R. S., R. A.*, Nr. 2A-240-425/2010.

straipsnio 2 dalyje¹⁶¹. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra išaiškinta, kad analizuojama LR CK 6.241 straipsnio 1 dalies 4 punkto nuostata taikytina ir dėl darbuotojo gautos išėtinės išmokos išreikalavimo¹⁶².

Pažymėtina ir tai, jog aiškindamas analizuojamoje nuostatoje vartojamą sąvoką „sąskaitybos klaida“, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „sąskaityba“ reiškia ne tik aritmetinį darbo užmokesčio skaičiavimą, bet ir kitus veiksmus, susijusius su darbo užmokesčio apskaita ir išmokėjimu¹⁶³. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. spalio 24 d. nutartyje išaiškino, kad: „*Jei kartu su kitiems darbuotojams išmokamu darbo užmokesčiu atsakovui, kaip nebesančiam ieškovo darbuotojui, klaidingai yra pervedamos pinigų lėšos elektroninės bankininkystės būdu, tai teisiškai ši techninė klaida laikytina sąskaitybos klaida*“¹⁶⁴. Lyginamuoju aspektu, verta paminėti, kad Rusijos teisės doktrinoje sąvoka „sąskaitybos klaida“ yra aiškinama siauriau. Teigiama, kad ši sąvoka apima būtent klaidą, atsiradusią tiesiogiai skaičiavimo procese, atliekant matematinius veiksmus, t.y. dėl neteisingo matematinių taisyklių taikymo¹⁶⁵. Be to, Rusijos teisės mokslininkų teigimu, sąvoka „sąskaitybos klaida“ neapima atvejų, kai ieškovas neteisingai pritaiko teisės normas arba, kai skaičiavimo procese klaidingai panaudojami pirminiai duomenys (pvz., neteisingas tarifo arba koeficiento pasirinkimas skaičiuojant darbo užmokestį)¹⁶⁶.

Antra sąlyga: asmuo realiai gavo ar sutaupė turto

Antroji Lietuvos teisės doktrinoje bei teismų praktikoje išskiriama analizuojamo instituto taikymo sąlyga numato, kad asmuo turi būti realiai gavęs ar sutaupęs turto. Lietuvos teisės doktrinoje, kalbant apie pastarąją sąlygą, nurodoma, kad yra „<...> svarbu galutinis, objektyvus rezultatas: jeigu turtas gaunamas be teisinio pagrindo, atsiranda prievolė jį grąžinti“¹⁶⁷. Tai reiškia, kad taikant LR CK šeštosios knygos XX skyriaus

¹⁶¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 324.

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje *J. Š. v. UAB „Zepter International“*, Nr. 3K-3-321/2006, kat. 14.4.

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje *BĮ UAB (duomenys neskelbtini) v. D. K.*, Nr. 3K-3-1355/2002, kat. 38.2.

¹⁶⁴ *Cit. op.* 148.

¹⁶⁵ *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй*. Под ред. С.П. Гришаева, А.М. Эрделевского. s.l.: 2007. Prieiga per internetą: < <http://cmza.ru/grazhdanskiy-kodeks-ch.2/statya-1109.-neosnovatelnoe-obogaschenie-ne-podlezhaschee-vozvratu.html> > [žiūrėta: 2011-03-05].

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

normas, nėra svarbus subjektyvumo aspektas – nereikšminga, asmuo ketino turtą gauti be teisinio pagrindo ar šis gautas atsitiktinai¹⁶⁸.

Iš šiame darbe minėtų nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo pavyzdžių matyti, kad šios prievolės gali atsirasti tiek kaip be pagrindo įgijusio (sutaupiusio) turtą asmens, tiek paties nukentėjusio asmens ar trečiųjų asmenų veiksmų rezultatas, tiek ir nepriklausomai nuo šių asmenų valios (pvz., kaip stichinių nelaimių, kitų gamtos reiškinių padarinių). Dėl šios priežasties tiek Lietuvos teisės doktrinoje, tiek ir Rusijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad išreikalaujant be teisinio pagrindo įgytą turtą, kaltė neturi reikšmės¹⁶⁹. Pažymėtina, kad tokiai pozicijai pritariama ir Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. birželio 18 d. nutartyje išaiškino, kad: „<...> nėra būtina asmens, be teisinio pagrindo kito asmens sąskaita įgijusio turtą, kaltė, kad atsirastų prievolė atlyginti asmens, kurio sąskaita nepagrįstai įgytas turtas, patirtus nuostolius“¹⁷⁰. Be to, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad: „Pareigos gražinti be pagrindo įgytą turtą neeliminuoja nei turtą įgijusio asmens sąžiningumas, nei atliktų veiksmų pobūdis (tyčia ar neatsargumas)“¹⁷¹.

Nors tiek Lietuvos teisės doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje vyrauja pozicija, kad kaltė nėra nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlyga, tačiau teisės doktrinoje¹⁷² nemažai diskusijų kelia pati LR CK 6.237 straipsnio 1 dalies formuluotė, įtvirtinanti pareigą gražinti tai, ką asmuo „tyčia ar dėl neatsargumo“ įgijo. Lingvistinė šios nuostatos analizė suponuoja išvadą, kad pareiga gražinti be teisinio pagrindo įgytą turtą atsiranda tik, jeigu nustatoma tą turtą įgijusio asmens kaltė (tyčia ar neatsargumas).

Galima daryti prielaidą, kad šios (t.y., LR CK 6.237 str. 1 d.) nuostatos formuluotė lemia tai, jog teismų praktikoje aplinkybė, kad turtas įgyjamas tyčia ar dėl neatsargumo, kartais įvardijama kaip būtina LR CK 6.237 straipsnio taikymo sąlyga. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. spalio 9 d. nutartyje¹⁷³ nurodė, kad: „*Turtas pripažįstamas įgytu be pagrindo tada, kai: 1) asmuo įgyja tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti; 2) turtas įgyjamas savo veiksmais ar kitokiu būdu; 3) turtas įgyjamas tyčia arba*

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 319; ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребление гражданскими правами. Проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 272.

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *L. D. v. I. R. D*, Nr. 3K-3-689/2003, kat. 38.2.; 84; 87.1.

¹⁷¹ *Cit. op.* 137.

¹⁷² Žr., pvz., DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 150.

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gelvora“ v. UAB „Staura“*, Nr. 3K-3-351/2009, kat. 43.2.

dėl neatsargumo (pabraukta – aut.); 4) turtas įgytas be teisinio pagrindo arba pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau (CK 6.237 straipsnio 1, 2 dalys).“.

Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolės gali atsirasti ne tik kaip turtą įgijusio asmens veiksmų rezultatas, bet ir kaip paties nukentėjusio asmens, trečiųjų asmenų veiksmų ar nuo šių asmenų nepriklausančių aplinkybių (pvz., stichinių nelaimių) rezultatas. Atsižvelgiant į tai, taip pat ir į paties analizuojamo instituto tikslus bei esmę, būtų klaidinga aiškinti LR CK 6.237 straipsnio 1 dalies nuostatą, kaip numatančią būtinybę nustatyti turtą įgijusio asmens kaltę, siekiant išreikalauti be pagrindo įgytą turtą LR CK šeštosios knygos XX skyriaus nuostatų pagrindu. Laikantis priešingos pozicijos, būtų nepagrįstai susiaurintas atveju, kuomet gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas, sąrašas.

Nepaisant to, kad Lietuvos teismų praktikoje ir teisės doktrinoje vyrauja pozicija, jog išreikalaujant be teisinio pagrindo įgytą turtą, kaltė neturi reikšmės, negalima daryti išvados, kad kaltė yra visiškai nereikšminga taikant LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normas. LR CK šeštosios knygos komentare nurodoma, kad be teisinio pagrindo gavusio turtą asmens kaltė yra reikšminga sprendžiant atsiskaitymų grąžinant be teisinio pagrindo įgytą turtą klausimus (LR CK 6.240 str.) bei nustatant įgyto turto vertę (LR CK 6.237 str. 3 d.)¹⁷⁴. Be to, vadovaujantis LR CK šeštosios knygos XX skyriaus nuostatų lingvistine analize, darytina išvada, kad kaltė yra reikšminga ir taikant LR CK 6.242 straipsnį, reglamentuojantį nepagrįstą praturtėjimą siaurąja prasme. Šio straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu ir nesąžiningu, jeigu jis atsirado dėl tokio prievolės įvykdymo, kai nuostolių patyrusi prievolės šalis dėl savo pačios kaltės nesugebėjo įgyvendinti savo teisių taip, kad būtų išvengta nuostolių, ir kitas asmuo praturtėjo dėl nuostolių patyrusios šalies veiksmų, kuriuos ši atliko išimtinai savo interesais ir savo rizika. Teisės doktrinoje teigiama, kad ši nuostata apima atvejus, kai šalis elgiasi neapdariai, neatidžiai ir dėl to patiria nuostolių, o kita šalis dėl to praturtėja¹⁷⁵. Tokiais atvejais praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu. Atkreiptinas dėmesys, kad LR CK 6.242 straipsnio 3 dalies nuostatoje kalbama būtent apie nuostolių patyrusios šalies (t.y. ieškovo) kaltę.

Remiantis Lietuvos teismų praktikos analize, galima pateikti tokius LR CK 6.242 straipsnio 3 dalies nuostatos taikymo pavyzdžius. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. birželio 23 d. nutartyje nusprendė, kad daikto, kurio vertė didesnė nei už jį sumokėta, įsigijimas šalių laisva valia sudarytos sutarties pagrindu, kai sutartis buvo sudaryta

¹⁷⁴ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 319.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 327.

ieškovo iniciatyva ir interesais, ir kai atsakovas veikė sąžiningai, laikėsi sandorio sąlygų, nelaikytinas nesąžiningu ir nepagrįstu atsakovo praturtėjimu (LR CK 6.242 str. 3 d.)¹⁷⁶. Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas LR CK 6.242 straipsnio 3 dalies nuostatą, nurodė, kad: „*Tokiais savo rizika atliktais veiksmais laikytinas rangovo įsipareigojimas pastatyti objektą už sumažintą kainą.*“¹⁷⁷. 2006 m. spalio 2 d. sprendime Lietuvos apeliacinis teismas nutarė, jog aplinkybė, kad atsakovui nereikėjo mokėti ieškovui atlyginimo už autobusų perkėlimą keltais dėl to, kad ieškovas pats netinkamai aiškino atitinkamo teisės akto nuostatas, yra pakankamas pagrindas taikyti LR CK 6.242 straipsnio 3 dalies normą ir nelaikyti atsakovo praturtėjimo nepagrįstu ir nesąžiningu¹⁷⁸.

Analizuojant aptariamą LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygą (asmuo realiai gavo ar sutaupė turto), svarbu paminėti, kad, autorės nuomone, ši sąlyga turėtų būti aiškinama šiek tiek plačiau, t.y. kaip reikalaujanti nustatyti ne tik faktinę situaciją, kad atsakovas įgijo ar sutaupė turto, bet ir aplinkybę, kad toks turtas buvo įgytas ar sutaupyta būtent ieškovo sąskaita. Toks teiginys grindžiamas lingvistine LR CK 6.237 straipsnio 1 dalies nuostatos, taip pat Lietuvos teismų praktikos, bylose, susijusiose su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu, analize bei pačia analizuojamo instituto esme ir tikslais.

Trečia sąlyga: įgyto ar sutaupyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais

Trečioji Lietuvos teisės doktrinoje, taip pat ir teismų praktikoje, išskiriama LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlyga – negalėjimas įgyto ar sutaupyto turto išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais. Tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje vieningai sutariama, kad ši sąlyga suponuoja išvadą, jog nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui yra būdingas subsidiarumas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas negali būti taikomas kaip priemonė, padedanti išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Kirstinė“, O. N. L., R. S., N. S., A. Š. v. UAB Medicinos bankas, UAB „Medicinos banko lizingas“, S. D. įmonė, Nr. 3K-3-308/2010, kat. 43.2.

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Estinos arka“ v. UAB „Lelija“, Nr. 3K-3-543/2006, kat. 52.1, 21.5.

¹⁷⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. sprendimas civilinėje byloje akcinė bendrovė „Smiltynės perkėla“ v. UAB „Klaipėdos autobusų parkas“, Nr. 2A-325/2006.

¹⁷⁹ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartį civilinėje byloje D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2.

Pažymėtina, kad Lietuvos teismų praktikoje analizuojama trečioji LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlyga aiškinama, kaip apimanti ne vien tuos atvejus, kai apskritai nėra pagrindo taikyti kitus civilinių teisių gynybos būdus (pavyzdžiui, restituciją, vindikaciją, reiškiant reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo ar pan.), bet ir tais atvejais, kuomet taikant minėtus civilinių teisių gynybos būdus pažeistos asmens teisės būtų apginamos nevisiškai¹⁸⁰. Ši taisyklė atsispindi LR CK 6.237 straipsnio 5 dalies nuostatoje. Komentuojant šią LR CK normą, Lietuvos teisės doktrinoje nurodoma, kad reikalavimus dėl nepagrįstai įgyto ar sutaupyto turto priteisimo ieškovas gali pareikšti ne tik atskiroje, bet ir pagal kitoki reikalavimą nagrinėjamoje byloje. LR CK šeštosios knygos komentare ši pozicija iliustruojama tokiais pavyzdžiais: „Pavyzdžiui, pareiškęs reikalavimą atlyginti nuostolius, tačiau esant sudėtinga taikyti civilinę atsakomybę, ieškovas gali pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti iš atsakovo be pagrindo gautą daiktą ar jo vertę. Pakeisti reikalavimo pagrindą galima ir kitais atvejais – taikant restituciją, nagrinėjant vindikacinį ieškinį ir panašiai.“¹⁸¹. Svarstyta, ar tokia pozicija (būtent, galimybė, esant sudėtinga taikyti vieną civilinių teisių gynybos būdą (pvz., civilinę atsakomybę), pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti iš atsakovo be pagrindo gautą daiktą ar jo vertę) atitinka Lietuvos teisėje pripažįstamą vadinamąjį *non cumul* principą. Vadovaujantis šiuo principu, jei yra deliktas, tuomet turi būti reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo, o ne ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo, t.y. asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį ieškinį reikšti. Be to, ši LR CK šeštosios knygos komentare išdėstyta pozicija sulaukia teisės doktrinos kritikos dar ir dėl to, kad pavyzdžiuose minimų ieškinų (pvz., ieškinio dėl žalos atlyginimo ir ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo) pareiškimo ir tenkinimo sąlygos yra skirtingos¹⁸².

Vadovaujantis lingvistine minėtų LR CK šeštosios knygos komentare pateiktų LR CK 6.237 straipsnio 5 dalies nuostatos taikymo pavyzdžių analize, darytina išvada, kad juose nekalbama apie galimybę nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutą taikyti papildomai, t.y. kartu su kitais civilinių teisių gynybos būdais. Kalbama tik apie galimybę pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti turtą vadovaujantis LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normomis.

Tačiau teismų praktikoje šiuo klausimu egzistuoja ir kitokia pozicija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. vasario 12 d. nutartyje yra išaiškinęs, kad: „Lietuvos

¹⁸⁰ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje AO „Grinvej“ v. V. Z. individuali įmonė „Kiaunė“, Nr. 3K-3-68/2011, kat. 43.2, 93.2.11.

¹⁸¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 320.

¹⁸² DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 160.

teisėje laikomasi vadinamojo non cumul principo – asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį reikšti ieškinį. Pavyzdžiui, jeigu šalis sieja sutartiniai santykiai, pažeistas teisės reikia ginti remiantis sutarčių teisės normomis; jeigu yra deliktas, turi būti reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo, bet ne dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; jeigu pažeistos teisės gali būti apgintos daiktinės teisės normų pagrindu, ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taip pat negali būti reiškiamas. Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo bylos išsprendimo, papildomai (pabraukta – aut.) (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas.¹⁸³ Kitoje civilinėje byloje, kalbėdamas apie analizuojamo instituto subsidiarumą, kasacinės instancijos teismas išaiškino, kad: „Kai turtas gautas sandorio pagrindu, jo išreikalavimui visų pirma (pabraukta – aut.) taikytinas sandorio negaliojimo institutas, CK šeštosios knygos XX skyriaus taisyklės, reglamentuojančios be pagrindo gauto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą, sandorio negaliojimo atveju gali būti taikomos tik subsidiariai - jeigu restitucijos nepakanka visiškam pažeistų asmens teisių apgynimui.¹⁸⁴ Šie Lietuvos teismų praktikoje pateikiami išaiškinimai suponuoja išvadą, kad LR CK šeštosios knygos XX skyriaus normos gali būti taikomos papildomai (kartu) su kitais civilinių teisių gynybos būdais (pvz., kartu su restitucija).

Kaip pavyzdį, kuomet kartu su kitais civilinių teisių gynybos būdais papildomai buvo taikomos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės, galima nurodyti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 1 d. nutartį¹⁸⁵. Šioje byloje ieškovė pareiškė reikalavimą dėl nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia, pinigų sumos, sumokėtos minėtos sutarties pagrindu, priteisimo kaip be pagrindo įgyto turto bei pajamų iš šio turto priteisimo. Pirmosios instancijos teismas ieškovės reikalavimą dėl pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia ir šios sutarties pagrindu sumokėtos sumos priteisimo tenkino, kitoje dalyje ieškinį atmetė. Teismas nurodė, kad LTSR CK 47 straipsnio 2 dalis (reglamentuojanti sandorio negaliojimo pasekmes) nenumatė nuostolių atlyginimo, be to, ieškovė neįrodė, kad atsakovai iš jiems perduotos pinigų sumos gavo ar turėjo gauti pajamas. Tačiau kasacinės instancijos teismas išaiškino, kad: „Kadangi negaliojantis sandoris nėra tinkamas pagrindas turtui įgyti, tais atvejais, kai negaliojančio sandorio šalis įvykdė šiuo sandoriu

¹⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“ ir AB DnB NORD bankas, Nr. 3K-3-90/2010, kat. 43.2.

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje BUAB „Utvilsta“ v. II „(duomenys neskelbtini)“, Nr. 3K-3-140/2010, kat. 21.4.1.2

¹⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. S. R. ir L. R., Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.1, 15.2.1.1, 15.2.1.5, 18.2, 23, 25.3, 28, 38.2, 40.6, 90.

numatyta prievolę, o kita sandorio šalis nepagrįstai praturtėjo, įvykdžiusios sandorį šalies bei gavusios įvykdymą šalies teisiniams santykiams taikytinas ir (pabraukta – aut.) CK keturiasdešimt ketvirtasis skirsnis, reglamentavęs prievoles, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo (CK 512 straipsnio 1 ir 2 dalys).¹⁸⁶ Taigi šioje byloje ieškovės ieškinys buvo patenkintas vadovaujantis teisės normomis, reglamentuojančiomis sandorio negaliojimo pasekmes, bei papildomai LTSR CK 513 straipsniu, įtvirtinančiu atsiskaitymų, gražinant be pagrindo įgytą turta, taisykles.

Būtina pažymėti, kad Lietuvos teismų praktikoje randama ir visiškai priešingų išaiškinimų. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas yra išaiškinęs anksčiau minėtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutartyje¹⁸⁷ suformuluotą taisyklę („Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo bylos išsprendimo, papildomai (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas.“¹⁸⁸) kaip numatančią, kad sąlyga nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutui taikyti yra ne tai, kad asmuo realiai negavo savo turtinio reikalavimo patenkinimo iš savo skolininko, o tai, kad esama situacija yra tiek neaiški, kad jos neįmanoma teisiškai kvalifikuoti remiantis jau minėtomis sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normomis¹⁸⁹.

Dar griežtesnę poziciją analizuojamo instituto taikymo subsidiariai su kitais civilinių teisių gynybos būdais klausimu yra pateikęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2001 m. spalio 17 d. nutartyje¹⁹⁰. Šioje byloje teismas, svarstydamas ieškovo reikalavimo LTSR CK 512 straipsnio pagrindu priteisti iš atsakovų be jokio teisinio pagrindo įgytas pinigines lėšas pagrįstumą, konstatavo, kad „Žalos atlyginimą reglamentuojančių normų taikymas daro negalimą CK 512 straipsnio taikymą.<...> Ieškiniai pagal CK 512 straipsnį pareiškiami tik tada, kai negalima pareikšti jokio kito ieškinio“¹⁹¹. Darytina išvada, kad šioje byloje kasacinės instancijos teismas pripažino negalimu nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą reglamentuojančių normų taikymą papildomai su kitais civilinių teisių gynybos būdais. Pažymėtina, jog toks teismo išaiškinimas iš esmės atitiko

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“ ir AB DnB NORD bankas, Nr. 3K-3-90/2010, kat. 43.2.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje uždaroji akcinė bendrovė transporto firma „Transmitto“ v. uždaroji akcinė bendrovė „SEB lizingas“, Nr. 2A-192/2011.

¹⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje E. V. v. M. B., R. Z., R. P., jų įstatyminiai atstovai J. L., S. B., S. Z., A. Z., K. P., V. P., Nr. 3K-3-951/2001, kat. 39.2.4, 39.6.2.8, 39.6.2.9.

¹⁹¹ *Ibid.*

ir Lietuvos TSR Civilinio kodekso komentaro autorių nuomonę¹⁹². Tačiau būtina paminėti tai, kad LTSR CK nebuvo įtvirtinta nuostata, kuri savo esme būtų analogiška LR CK 6.237 straipsnio 5 dalies normai, todėl toks teisinis analizuojamo instituto reglamentavimas galėjo lemti aptariamą teismo bei Lietuvos TSR Civilinio kodekso komentaro autorių poziciją.

Darytina išvada, kad vieningo požiūrio dėl LR CK 6.237 straipsnio 5 dalyje įtvirtintos taisyklės (numatančios galimybę taikyti LR CK šeštosios knygos XX skyriaus nuostatas ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį gražinimu, žalos atlyginimu ar prievolės šalių tarpusavio atsiskaitymais arba paslaugų teikimu) aiškinimo ir taikymo nei Lietuvos teismų praktikoje, nei teisės doktrinoje nėra. Ypač daug diskusijų teisės doktrinoje bei sunkumų sprendžiant bylas kelia analizuojamo instituto santykis su kitais civilinių teisių gynybos būdais.

Lyginamuoju aspektu svarbu pažymėti, kad Rusijos teisėje nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykio su kitais civilinių teisių gynybos būdais klausimas yra išspręstas įstatymo lygiu. Rusijos Federacijos civilinio kodekso 1103 straipsnis nurodo reikalavimus, kuriems papildomai gali būti taikomos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taisyklės. Tokių reikalavimų yra keturi: 1) reikalavimas gražinti tai, kas įvykdyta pagal negaliojantį sandorį; 2) savininko reikalavimas dėl daikto išreikalavimo iš svetimo neteisėto valdymo; 3) vienos prievolės šalies reikalavimas kitai šios prievolės šaliai gražinti pagal šią prievolę atliktą įvykdymą; 4) reikalavimas atlyginti žalą, įskaitant ir žalą, padarytą nesažiningu praturtėjusio asmens elgesiu. Rusijos teisės doktrinoje teigiama, kad tokiu reglamentavimu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolėms yra suteikiamas universalus, bet tuo pat metu ir subsidiarus pobūdis: teisės normos, reguliuojančios minėtas prievoles, taikomos papildomai su specialiosiomis teisės normomis, reglamentuojančiomis atitinkamus teisinius santykius¹⁹³. Be to, Rusijos Federacijos civilinio kodekso antrosios dalies komentare nurodoma, kad šio kodekso 1103 straipsnio nuostatos suponuoja išvadą, kad visais „svetimo turto“ gražinimo atvejais, išskyrus nurodytus šio kodekso 1102 straipsnyje, kalbama ne apie ieškinių konkurenciją, bet apie pagalbinį (vykdomąjį (rus. *восполнительная*)) nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo prievolių vaidmenį¹⁹⁴.

¹⁹² ŽERUOLIS, J., *et al. Lietuvos TSR Civilinio kodekso komentaras*. Vilnius: „Mintis“, 1976, p. 335.

¹⁹³ БРАГИНСКИЙ, М. И., *et al. Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации*. Москва: Фонд Правовая культура, Фирма Гардарика, 1996, p. 395.

¹⁹⁴ *Ibid.*

2.2. LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygos ir taisyklės

Lietuvos teisės doktrinoje vieningai sutariama, kad LR CK šeštosios knygos XX skyriuje įtvirtinti du skirtingi ieškiniai: ieškinys dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo (LR CK 6.237 str.) ir ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo (LR CK 6.242 str.)¹⁹⁵. Be to, kaip minėta, nurodoma, kad LR CK 6.237 straipsnio nuostatos įtvirtina nepagrįstą praturtėjimą plačiuoju požiūriu, tuo tarpu LR CK 6.242 straipsnio nuostatos skirtos reglamentuoti nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu. Tokia pozicija pripažįstama ir Lietuvos teismų praktikoje¹⁹⁶.

Nepaisant to, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą išaiškinęs, kad LR CK šeštosios knygos XX skyriuje įtvirtintos dvi skirtingos situacijos: 1) turto gavimas be pagrindo (LR CK 6.237 – 6.241 str.); ir 2) nepagrįstas praturtėjimas (6.242 str.)¹⁹⁷, tačiau vis dėlto teismų praktikoje nėra vieningos nuomonės, nustatant, kokioms būtent situacijoms turėtų būti taikomas LR CK 6.237 straipsnis, o kokioms – LR CK 6.242 straipsnis. Be to, pasitaiko ir atvejų, kuomet teismai apskritai nedaro skirtumo tarp LR CK 6.237 straipsnyje reglamentuojamos situacijos, ir situacijos, kurią numato LR CK 6.242 straipsnio nuostatos, t.y. tą patį teisinį santykį kvalifikuoja iš karto pagal abu minėtus straipsnius¹⁹⁸. Autorės nuomone, viena iš minėtų problemų atsiradimo priežasčių yra tai, kad teisės doktrinoje nėra pateikiami aiškūs šių situacijų atribojimo kriterijai.

Atsižvelgiant į minėtas teismų praktikoje iškylančias problemas, toliau darbe išsamiau analizuojamos LR CK 6.242 straipsnio taikymo prielaidos, nustatomi ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo ir ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo skirtumai, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimas LR CK lyginamas su šio instituto reglamentavimo ypatumais kai kurių užsienio valstybių teisėje. Tokiu būdu siekiama nustatyti pagrindinius ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo bei ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo atskyrimo kriterijus.

¹⁹⁵ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325; DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 148.

¹⁹⁶ Žr., pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje *S. Juknevičiaus autopaslaugų įmonė v. UAB „Savina“*, Nr. 2A-742/2010; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Smiltynės perkėla“ v. UAB „Klaipėdos autobusų parkas“*, Nr. 2A-325/2006; ir kt.

¹⁹⁷ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gelvora“ v. UAB „Staura“*, Nr. 3K-3-351/2009, kat. 43.2.

¹⁹⁸ Žr. pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Veda“ v. valstybinė biudžetinė įstaiga „Šiuolaikinio meno centras“*, UAB „Italtas“, UAB „Amerika pirtyje“, Nr. 2A-44/2005.

Ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo ir ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo skirtumai

Lietuvos teisės doktrinos teigimu, ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo (LR CK 6.242 str.) nuo ieškinio dėl be pagrindo gauto turto priteisimo (6.237 str.) visų pirma skiriasi tuo, kad pirmuoju atveju (LR CK 6.242 str.) atsakovas paprastai gauna ne daiktą, o jo praturtėjimas paprastai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu¹⁹⁹.

Teisinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad LR CK 6.237 straipsnyje reglamentuojamu atveju asmuo be pagrindo gauna tam tikrą daiktą (įskaitant ir pinigus). Be to, LR CK šeštosios knygos komentare nurodoma, kad LR CK 6.237 straipsnyje vartojama sąvoka „turtas“ reiškia bet kokią materialiąją naudą, todėl šis straipsnis, anot komentaro autorių, turėtų būti taikomas ir tais atvejais, kai be pagrindo teiktos paslaugos²⁰⁰. Pabrėžiama, kad asmuo, be teisinio pagrindo gavęs paslaugas, privalo atlyginti ieškovui suteiktų paslaugų vertę.

Lietuvos teisės doktrinoje situacija, kuri turėtų būti kvalifikuojama kaip turto gavimas be teisinio pagrindo (LR CK 6.237 str.), iliustruojama tokiu pavyzdžiu. „Pavyzdžiui, banko darbuotojas, pervesdamas pinigus iš sąskaitos į sąskaitą, suklydo mokėjimo pavedime prie 100 litų prirašydamas du nulius ir pervedė asmeniui 10 000 litų.“²⁰¹. LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone, situacija turėtų būti vertinama kaip turto gavimas be pagrindo ir tokiais atvejais, kai: „<...> asmuo sumoka kitam asmeniui skolą, klaidingai manydamas esąs šiam skolingas (CK 6.238 str.); sumokama daugiau nei esama skola; perduodami daiktai, nenumatyti pirkimo – pardavimo sutartyje; kartu su išnuomotu daiktu nuomininkui perduodami daiktai, nenumatyti nuomos sutartyje; įvykdoma nesama prievolė <...>; prievolė įvykdoma prieš atsirandant atidedamajai sąlygai, o vėliau paaiškėja, kad ši negali atsirasti, ir panašiai.“²⁰². Kadangi LR CK 6.237 straipsnio 1 dalyje nurodyta pareiga gražinti turtą atsiranda ir tuo atveju, kai turtas buvo įgytas esant tam tikram teisiniam pagrindui, kuris, perdavus turtą, išnyko, todėl, LR CK šeštos knygos komentaro autorių nuomone, situacija turėtų būti kvalifikuojama kaip turto įgijimas be teisinio pagrindo ir tokiu atveju, kai: „<...> įsiteisėjus teismo sprendimui, įpareigojančiam įvykdyti prievolę, atsakovas

¹⁹⁹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325.

²⁰⁰ *Ibid.*, p. 320.

²⁰¹ AMBRASIENĖ, D., et. al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004, p. 267-268.

²⁰² MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

*sumoka pinigus, tačiau kasacinis teismas panaikina žemesniųjų teismų sprendimus ir ieškinį atmeta.*²⁰³.

Remiantis Lietuvos teismų praktika²⁰⁴, situaciją, kuri turėtų būti vertinama kaip nepagrįstas praturtėjimas (LR CK 6.242 str.), galima būtų iliustruoti tokiu pavyzdžiu. Kelių namų savininkai savo lėšomis nutiesė nuotekų liniją nuo savo namų iki miesto kanalizacijos tinklų. Vieno kaimyninio namo savininkė (atsakovė), neprisidėjusi prie minėtos nuotekų linijos tiesimo išlaidų atlyginimo, prisijungė prie miesto nuotekų tinklų per šią kaimyninių namų savininkų lėšomis nutiestą nuotekų liniją. Kadangi atsakovė, prisijungdama prie miesto kanalizacijos tinklų ne tiesiogiai, o per kaimyninių namų lėšomis nutiestą nuotekų liniją, nepagrįstai sutaupė kitų kaimyninių namų savininkų sąskaita, todėl teismas nusprendė, kad atsakovės nepagrįstai sutaupyta pinigų suma priteistina iš atsakovės kaip nepagrįstas praturtėjimas (LR CK 6.242 str.).

Apibūdinant nepagrįsto praturtėjimo (LR CK 6.242 str.) atvejus, LR CK šeštosios knygos komentare nurodoma, kad nepagrįstas praturtėjimas gali pasireikšti nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu²⁰⁵. Autorės nuomone, toks teisės doktrinoje pateikiamas paaiškinimas nėra išsamus, o sąvokos „kitoks naudos gavimas“ vartojimas palieka daug neapibrėžtumo ir erdvės skirtingoms interpretacijoms. LR CK šeštosios knygos komentare nurodoma, kad: *„Atsakovo praturtėjimas gali pasireikšti tiek tiesioginės turtinės naudos (pajamų, pelno) gavimu, tiek atsakovo turto sutaupymu (pvz., įgyjama nuosavybės ar kitokia daiktinė teisė į daiktą, sutaupomos išlaidos, panaikinama skola ir pan.)*“²⁰⁶. Darytina išvada, kad sąvoka „kitoks naudos gavimas“, LR CK šeštos knygos komentaro autorių nuomone, reiškia tiesioginės turtinės naudos (pajamų, pelno) gavimą. Pažymėtina, kad tiesioginės turtinės naudos (pajamų, pelno) gavimu LR CK 6.242 straipsnio prasme nereikėtų laikyti atvejų, kai pajamos gaunamos naudojant be pagrindo gautą turtą (daiktą). Tokiu atveju gautos pajamos turėtų būti priteisiamos LR CK 6.240 straipsnio pagrindu.

Autorės nuomone, neaiškumų ir dviprasmybių sukelia ir minėtas LR CK šeštos knygos komentare pateikiamas nepagrįsto praturtėjimo (LR CK 6.242 str.) pavyzdys – nuosavybės teisės į daiktą įgijimas. Pažymėtina, jog nėra nurodoma, kuo toks atvejis skiriasi nuo LR CK 6.237 straipsnyje reglamentuojamos turto gavimo be pagrindo situacijos.

²⁰³ *Ibid.*, p. 319.

²⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje *J. Vaitiekus v. B.M. Ulbikienė*, Nr. 3K-3-1318/2002, kat. 38.2.

²⁰⁵ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325.

²⁰⁶ *Ibid.*

Lietuvos teisės doktrinos nuomone, nepagrįstas sutaupymas gali pasireikšti išlaidų sutaupymu, skolos panaikinimu ir panašiai²⁰⁷. Atsižvelgiant į tai, kad tuo atveju, kai asmeniui buvo be pagrindo teikiamos paslaugos, paslaugas gavęs asmuo nepagrįstai sutaupo savo turtą (t.y. išlaidas, kurios būtų padarytos atsilyginant už suteiktas paslaugas), darytina išvada, kad tokia situacija turėtų būti kvalifikuojama pagal LR CK 6.242 straipsnį kaip nepagrįstas praturtėjimas. Kaip minėta, Lietuvos teisės doktrinoje laikomasi priešingos nuomonės – teigiama, kad tokiais atvejais turėtų būti taikomas LR CK 6.237 straipsnis²⁰⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos teismų praktikoje, priešingai nei teisės doktrinoje, atvejus, kai atsakovui be pagrindo buvo teikiamos paslaugos ir reikalaujama atlyginti jų vertę linkstama kvalifikuoti būtent kaip nepagrįstą praturtėjimą (LR CK 6.242 str.)²⁰⁹. Pažymėtina, kad tokia teismų praktikos pozicija labiau atitinka Rusijos teisės doktrinoje pateikiamą sąvokos „nepagrįstas sutaupymas“ turinį.

Rusijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad egzistuoja dvi nepagrįsto praturtėjimo²¹⁰ rūšys: turto gavimas be pagrindo bei nepagrįstas sutaupymas²¹¹. Turto gavimu be pagrindo laikomi atvejai, kuomet vieno asmens turto apimtis padidėja kito asmens sąskaita. Teigiama, kad turto gavimas pasireiškia kiekybiniu turto prieaugiu, jo vertės padidėjimu įgijėjui (atsakovui) nepatiriant dėl to atitinkamų išlaidų²¹². Tuo tarpu nepagrįstas sutaupymas, Rusijos teisės doktrinos nuomone, reiškia, kad asmuo turėjo patirti atitinkamų išlaidų (t.y. išleisti savo turto), tačiau jų nepatyrė dėl to, kad kitas asmuo (ieškovas) patyrė išlaidų, arba dėl to, kad nepagrįstai sutaupęs asmuo (atsakovas) nesumokėjo ieškovui priklausančio atlygio²¹³. Nepagrįsto sutaupymo situacija iliustruojama tokiu pavyzdžiu. Pavyzdžiui, jeigu asmuo be savininko sutikimo faktiškai naudojami daiktu, nemokėdamas daikto savininkui priklausančio atlygio, tuomet susiklosto nepagrįsto sutaupymo situacija dėl atlygio už naudojimąsi daiktu nesumokėjimo savininkui²¹⁴.

Grįžtant prie turto gavimo be pagrindo situacijos atribojimo nuo nepagrįsto praturtėjimo atvejų klausimo, reikėtų paminėti, jog Lietuvos teismų praktikoje vyrauja

²⁰⁷ *Cit. op.* 205.

²⁰⁸ *Cit. op.* 205, p. 320.

²⁰⁹ Žr., pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartį civilinėje byloje *A. B. ir T. B. v. Z. B. ir T. B.*, Nr. 2A-128/2009.

²¹⁰ Svarbu paminėti, kad sąvoka „nepagrįstas praturtėjimas“ Rusijos teisės doktrinoje paprastai vartojama kaip apibrėžianti visą institutą, t.y. tiek turto gavimo be pagrindo atvejus, tiek ir nepagrįsto sutaupymo atvejus.

²¹¹ *Cit. op.* 106.

²¹² ВИТРЯНСКИЙ, В. В., *et al. Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005, skyrius 56.

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ *Cit. op.* 212.

nuomonė, kad į LR CK 6.242 straipsnio taikymo sritį patenka ir atvejai, kuomet asmuo turi teisinį pagrindą reikalauti ir gauti atitinkamą materialųjį turtą ar lėšas, tačiau jų gauna daugiau nei turėtų pagal teisinį pagrindą²¹⁵. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008 m. kovo 26 d. nutartyje²¹⁶ nusprendė, kad situacija, kai bankrutuojančios įmonės kreditoriui perduodamas tos įmonės turtas, kurio vertė viršija šio kreditoriaus kreditorinį reikalavimą, vertintina kaip nepagrįstas praturtėjimas LR CK 6.242 straipsnio prasme. Teismas šioje byloje konstatavo, kad: „*Tokiu atveju suma, gauta didesnė, negu ta, kuri priklauso pagal teisinį pagrindą, laikoma gauta be teisinio pagrindo, t. y. nepagrįstu, nesąžiningu praturtėjimu*“²¹⁷.

Darbo autorės nuomone, toks teismų praktikoje pateikiamas išaiškinimas iš dalies prieštarauja Lietuvos teisės doktrinoje pateikiamai pozicijai. Minėta, kad, teisės doktrinos nuomone, turto gavimu be pagrindo (LR CK 6.237 str.) reikėtų laikyti ir tokį atvejį, kai yra sumokama daugiau nei esama skola²¹⁸. Pažymėtina, jog tokiu atveju asmuo, kuriam sumokėta daugiau nei esama skola, (atsakovas) taip pat turėjo teisinį pagrindą reikalauti ir gauti pinigines lėšas, tačiau jų gavo daugiau nei turėjo pagal teisinį pagrindą.

Lyginamuoju aspektu paminėtina, kad Rusijos teismų praktikoje vyrauja pozicija, kad atvejai, kuomet asmuo gauna daugiau nei priklauso pagal teisinį pagrindą (pvz., pagal sutartį), kvalifikuojami kaip turto gavimas be pagrindo²¹⁹. Darytina išvada, kad tokia pozicija atitinka Lietuvos teisės doktrinoje vyraujančią nuomonę.

Antrasis teisės doktrinoje įvardijamas ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo ir ieškinio dėl be pagrindo gauto turto priteisimo skirtumas yra tas, kad nepagrįstas atsakovo praturtėjimas arba atitinkamai ieškovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį²²⁰. LR CK šeštosios knygos komentaro autorių teigimu, jeigu nagrinėjant bylą nebėra atsakovo nepagrįsto praturtėjimo ar ieškovo turto sumažėjimo, nėra pagrindo tenkinti ieškinį²²¹. Reikėtų patikslinti, kad ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo turėtų būti atmetamas tik tuo atveju, jeigu nepagrįstas praturtėjimas pareiškiant ieškinį jau buvo išnykęs ne dėl nuo atsakovo priklausomų aplinkybių²²². Pažymėtina, kad analogiško reikalavimo nėra norint taikyti LR CK 6.237 straipsnį. Priešingai, LR CK 6.237 straipsnio

²¹⁵ *Cit. op.* 176.

²¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *VI Valstybės turto fondas v. UAB „Okseta“*, Nr. 3K-3-166/2008, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.17; 126.5; 126.8.

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 318.

²¹⁹ *Cit. op.* 154.

²²⁰ *Cit. op.* 218, p. 325.

²²¹ *Cit. op.* 218, p. 325.

²²² *Cit. op.* 218, p. 326.

3 dalyje įtvirtinama pareiga atlyginti turto vertę pinigais, jeigu turtas yra žuvęs ar sužalotas.

Galiausiai, kaip ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo ir ieškinio dėl be pagrindo gauto turto gavimo skirtumas Lietuvos teisės doktrinoje įvardijama aplinkybė, jog LR CK 6.242 straipsnyje reglamentuojamu atveju atsakovas privalo gražinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo ieškovo turtas²²³. Šį skirtumą pagrindžia ir LR CK 6.242 straipsnio 2 dalies nuostata, numatanti galimybę sumažinti gražintiną sumą tuo atveju, kai atsakovo praturtėjimas sumažėja dėl priežasčių, už kurias pastarasis neatsako. Teisės doktrinoje pateikiamas pavyzdys, kad remiantis šia teisės norma (t.y. LR CK 6.242 str. 2 d.) gali būti atsižvelgiama į dėl valiutų kurso svyravimo susidariusį gautos ir gražintinos sumos skirtumą²²⁴.

Pažymėtina, kad analogiški ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo bei ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo skirtumai nurodomi ir Lietuvos teismų praktikoje²²⁵.

Remiantis lingvistine LR CK 6.242 straipsnio nuostatų analize bei vadovaujantis Lietuvos teismų praktikoje pateikiamais išaiškinimais, galima būtų nurodyti dar vieną analizuojamų ieškinių skirtumą – ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo patenkinimo atveju iš atsakovo priteisiama tam tikra pinigų suma (nuostolių atlyginimas), tuo tarpu ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo atveju prioritetas teikiamas be pagrindo įgyto turto natūra priteisimui, ir tik tuo atveju, kai be pagrindo įgytas turtas yra žuvęs ar sužalotas, yra priteisiama to turto vertė pinigais²²⁶. Tai reiškia, kad reikšdamas ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo, ieškovas gali reikalauti tik nuostolių atlyginimo (t.y. tam tikros pinigų sumos), bet ne turto (daikto) priteisimo²²⁷. Be to, taikant LR CK 6.242 straipsnį, skirtingai nei ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo atveju, būtina nustatyti, kad atsakovas buvo nesąžiningas²²⁸.

²²³ *Cit. op.* 218, p. 325.

²²⁴ *Cit. op.* 218, p. 326.

²²⁵ Žr., pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2.; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje *S. Juknevičiaus autopaslaugų įmonė v. UAB „Savina“*, Nr. 2A-742/2010, kat. 35.1.; 35.3.6.; 35.5.; 42.1.; 43.2.

²²⁶ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje *E. R., P. R., R. R., C. R., D. S., S. V. T.v. A. R.*, Nr. 3K-3-777/2003, kat. 38.2.

²²⁷ Žr., pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. ir T. B. v. Z. B. ir T. B.*, Nr. 2A-128/2009.

²²⁸ *Cit. op.* 176.

LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygos

Kaip jau buvo minėta, Lietuvos teisės doktrinoje teigiama, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto reglamentavimo LR CK modelis buvo perimtas iš Olandijos teisės. Teisės doktrinos nuomone, Olandijos civiliniame kodekse reglamentuojamas bendrasis praturtėjimo ieškinys, kuris iš esmės atitinka LR CK 6.242 straipsnyje įtvirtintą ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo, yra sudėtingesnis, lyginant su ieškiniu dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo²²⁹. Teigiama, kad bendrajam praturtėjimo ieškiniui yra keliami daugiau sąlygų, pavyzdžiui, ieškovui atsiranda pareiga įrodyti, kad jis iš tikrųjų patyrė nuostolių, taip pat pareiga įrodyti, kad atsakovas praturtėjo jo sąskaita²³⁰.

Vadovaujantis Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje pateikiamais išaiškinimais, darytina išvada, kad LR CK 6.242 straipsnyje įtvirtintas ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo, kaip ir Olandijos teisėje, yra sudėtingesnis nei ieškinys dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo. Tai pagrindžia ir aplinkybė, kad išskiriama žymiai daugiau LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygų, lyginant su sąlygų visuma, kurią būtina nustatyti, siekiant bylos šalių teisinius santykius kvalifikuoti pagal LR CK 6.237 straipsnį.

Lietuvos teisės doktrinoje²³¹ išskiriamos tokios LR CK 6.242 straipsnio, reglamentuojančio nepagrįstą praturtėjimą siauroju požiūriu, taikymo sąlygos:

1. Atsakovas turi būti praturtėjęs dėl ieškovo veiksmų. Darbo autorės nuomone, ši sąlyga neturėtų būti suprantama pažodžiui, t.y. kaip numatanti būtinybę nustatyti, kad ieškovas faktiškai atliko tam tikrus veiksmus, dėl kurių atsakovas nepagrįstai praturtėjo. Kaip minėta anksčiau, tiek nepagrįstas praturtėjimas, tiek turto gavimas be pagrindo gali atsirasti ne vien kaip ieškovo veiksmų rezultatas, bet ir kaip atsakovo, trečiųjų asmenų veiksmų ar nuo asmenų valios nepriklausančių aplinkybių (pvz., stichinių nelaimių) padarinys. Pavyzdžiui, nepagrįstas praturtėjimas gali atsirasti dėl atsakovo veiksmų, kai atsakovas be pagrindo naudojasi ieškovui priklausančiu daiktu, nemokėdamas pastarajam jokio atlygio ir tokiu būdu sutaupydamas savo lėšas²³². Tokiai pozicijai pritariama ir Lietuvos teismų praktikoje²³³.

²²⁹ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 152.

²³⁰ *Ibid.*

²³¹ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325-326.

²³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuolą“*, Nr. 3K-3-449/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 51.

²³³ Žr., pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2.

Taikant šią sąlygą, svarbu nustatyti, kad atsakovo praturtėjimas atsirado ieškovo sąskaita. LR CK šeštos knygos komentare pažymima, kad atsakovo praturtėjimas gali pasireikšti tiek tiesioginės turtinės naudos (pajamų, pelno) gavimu, tiek atsakovo turto sutaupymu²³⁴.

2. Turi būti atsakovo praturtėjimą atitinkantis ieškovo turto sumažėjimas.

Teisės doktrinos teigimu, ieškovo turto sumažėjimas gali pasireikšti tiek tiesioginiu ieškovo turto sumažėjimu, tiek atitinkamų pajamų negavimu, t.y. atsakovas turi būti praturtėjęs ieškovo sąskaita²³⁵. Tais atvejais, kai atsakovas praturtėja ne ieškovo sąskaita, arba dėl atsakovo praturtėjimo niekas nepatyrė nuostolių, ieškinys turėtų būti atmetamas. Pažymėtina, kad ši taisyklė ypač akcentuojama Lietuvos teismų praktikoje. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas 2009 m. vasario 25 d. nutartyje²³⁶, priimtoje civilinėje byloje, kurioje ieškovas pareiškė reikalavimą dėl nuostolių, kuriuos atsakovas nepagrįstai sutaupė, naudodamasis ieškovo patalpomis, priteisimo, nusprendė, kad atitinkamu laikotarpiu, kurio metu ieškovo patalpomis naudojosi atsakovas, ieškovas „<...> *negalėjo gauti jokios naudos iš įsigyto turto, t.y. jis objektyviai dėl susitarimo su trečiuoju asmeniu sąlygų negalėjo gauti jokių pajamų iš minėto turto, todėl nepatyrė jokių nuostolių dėl atsakovo veiksmų, jo turtas nesumažėjo ir atitinkamai atsakovas nepraturtėjo ieškovo sąskaita*“. Teismas nusprendė, kad nėra pagrindo tenkinti ieškinį, nesant visų būtinų LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygų.

3. Turi būti priežastinis ieškovo turto sumažėjimo ir atsakovo praturtėjimo ryšys.

Teisės doktrinoje nurodoma, kad šiuo atveju nėra būtina, kad pažeidėjo praturtėjimas tiksliai atitiktų nukentėjusiojo turto sumažėjimą²³⁷. Tokia pozicija grindžiama paties nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto tikslu. Kaip jau buvo minėta, įvardijant analizuojamo instituto ir civilinės atsakomybės skirtumus, nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto tikslas, skirtingai nei žalos atlyginimo instituto, yra ne kompensuoti nukentėjusiojo turtinius praradimus, o pašalinti atsakovo nepagrįstą praturtėjimą.

LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone, priežastinio ryšio konstatavimui nepagrįsto praturtėjimo atveju pakanka nustatyti kito asmens teisių pažeidimo (pvz., ieškovo turto sumažėjimą arba nepadidėjimą, kai turtas turėjo padidėti) ir dėl to atsiradusio atsakovo praturtėjimo ryšį.

²³⁴ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 325.

²³⁵ *Ibid.*, p. 325-326.

²³⁶ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Jolgena“ v. UAB „Retal Europe“, Nr. 2A-47-611/2009.

²³⁷ *Cit. op.* 234, p. 326.

4. Atsakovo praturtėjimas atsirado be jokio teisinio pagrindo. Pastaroji sąlyga yra bendra viso nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlyga ir buvo plačiau analizuota ankstesnėse šio darbo dalyse, todėl šioje darbo dalyje išsamiau neaptarinėjama.

5. Ieškovas negali apginti savo pažeistos teisės kitais gynybos būdais. Kaip jau buvo minėta anksčiau, tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje pripažįstama, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas yra subsidiarus ir negali būti naudojamas kaip priemonė siekiant išvengti kitų LR CK normų taikymo. Taigi, kaip ir LR CK 6.237 straipsnio taikymo atveju, jeigu yra galimybė atsakovo nepagrįstai gautą naudą išieškoti naudojantis kitais civilinių teisių gynybos būdais (pvz., reiškiant ieškinį dėl žalos atlyginimo, reiškiant vindikacinį ieškinį ir kt.), LR CK 6.242 straipsnis netaikomas.

6. Šalis, kurios turtas sumažėjo, neturi būti prisiėmusi nuostolių atsiradimo rizikos. Pažymėtina, jog ši sąlyga atspindi LR CK 6.242 straipsnio 3 dalies nuostatoje. Vadovaujantis atlikta Lietuvos teismų praktikos byloje, susijusiose su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu, analize, darytina išvada, kad savo turiniu analogiška sąlyga Lietuvos teismų praktikoje kartais įvardijama, kaip praturtėjimo nesąžiningumas ir nepagrįstumas²³⁸. Lietuvos teismų praktikoje dažnai akcentuojama, kad: „*CK 6.242 straipsnio 1 dalis turi būti aiškinama sistemiškai su to paties straipsnio 3 dalimi, kurioje nurodyta, kad praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu ir nesąžiningu, jei jis atsirado dėl tokio prievolės vykdymo, kai nuostolių patyrusi prievolės šalis dėl savo pačios kaltės nesugebėjo įgyvendinti savo teisių taip, kad būtų išvengta nuostolių, ir kitas asmuo praturtėjo dėl nuostolių patyrusios šalies veiksmų, kuriuos ši atliko išimtinai savo interesais ir rizika.*“²³⁹.

7. Nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį. LR CK šeštosios knygos komentaro autorių nuomone, jeigu nepagrįstas praturtėjimas pareiškiant ieškinį jau buvo išnykęs ne dėl nuo atsakovo priklausomų aplinkybių, LR CK 6.242 straipsnis netaikytinas. Be to, teigiama, kad tokiu atveju nesąžiningas praturtėjęs asmuo atsako ieškovui pagal LR CK 6.237 straipsnį ir už atsitiktinę daikto žūtį.

Pažymėtina, kad iš esmės analogiškos išvardintoms, LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygos yra nurodomos ir Lietuvos teismų praktikoje²⁴⁰. Tačiau teismų praktikoje neretai pasitaiko ir atvejų, kuomet teismai, autorės nuomone, nepagrįstai, nurodo kitoki

²³⁸ *Cit. op.* 176.

²³⁹ *Cit. op.* 176.

²⁴⁰ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2.

LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygų sąrašą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. vasario 22 d. nutartyje²⁴¹ konstatavo, kad: „*Nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams atsirasti būtinos tokios sąlygos: 1) konkretaus įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė, nebuvimas; 2) kreditorių veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynbos būdais (taikant restituciją, vindikaciją); 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika.*“. Šioje byloje teismas, nustatęs, kad egzistuoja visos minėtos sąlygos, nutarė, kad žemesnių instancijų teismai pagrįstai tenkino ieškovo ieškinį LR CK 6.242 straipsnio 1 dalies pagrindu.

Darbo autorės nuomone, būtent pirmoji, Lietuvos teisės doktrinoje pateikiama pozicija dėl LR CK 6.242 straipsnio taikymo sąlygų (prielaidų) labiausiai atitinka LR CK 6.242 straipsnio nuostatų lingvistinę išraišką bei nepagrįsto praturtėjimo esmę, ir šia pozicija turėtų būti vadovaujama taikant LR CK 6.242 straipsnį. Tokį teiginį taip pat pagrindžia ir anksčiau šiame darbe pateikta nuomonė dėl LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygos, numatančios, kad kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, turi būti teisėti, bei sąlygos, numatančios, kad kreditorius turi būti atlikęs veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika, išskyrimo.

²⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje E.Č., A.S., E.J., Kauno miesto 8-ojo notarų biuro notarė Laimutė Telksnienė, UAB „Eura“, UAB „Studentų kelionių pasaulis“, UAB „Interoptika“, L.R. Tamulio firma „Meditalika“ v. Kauno miesto savivaldybė ir UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“, Nr. 3K-3-140/2006, kat. 43.2.

Išvados

1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto prigimtis ir principai, kuriais šis institutas grindžiamas, lemia tai, jog Lietuvos teismų praktikoje neretai iškyla šio instituto atribojimo nuo kitų institutų bei nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto santykio su kitais civilinių teisių gynybos būdais nustatymo problemų. Šių problemų sprendimą apsunkina ir tam tikrų su analizuojamu institutu susijusių klausimų neaiškus bei dviprasmiškas reglamentavimas Lietuvos Respublikos teisės aktuose, taip pat ir aiškios, vieningos pozicijos teisės doktrinoje nebuvimas.
2. Tiek Lietuvos, tiek ir užsienio teisės doktrinoje pripažįstama, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisiniai santykiai gali atsirasti tiek kaip paties nukentėjusio asmens (ieškovo), tiek kaip nepagrįstai praturtėjusio ar gavusio turto asmens (atsakovo), tiek ir kaip trečiųjų asmenų veiksmų rezultatas. Be to, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas gali atsirasti ir kaip nuo minėtų asmenų valios nepriklausančių aplinkybių padarinys. Todėl laikytinas visiškai nepagrįstu tokių LR CK šeštosios knygos XX skyriaus instituto taikymo sąlygų, kaip (i) būtinybė nustatyti, kad kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą ar jį pagerino, yra teisėti, bei (ii) būtinybė nustatyti, kad kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika, išskyrimas Lietuvos teismų praktikoje.
3. Siekiant kvalifikuoti teisinius santykius kaip atsirandančius nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto pagrindu, būtina nustatyti šias LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygas: 1) asmuo įgijo ar sutaupė turto be teisinio pagrindo; 2) asmuo realiai gavo ar sutaupė turto; 3) įgyto ar sutaupyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais.
4. Antroji LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlyga, numatanti būtinybę nustatyti, kad asmuo realiai gavo ar sutaupė turto, turėtų būti aiškinama plačiau, t.y. kaip apimanti reikalavimą nustatyti ir aplinkybę, kad turtas buvo įgytas ar sutaupytas būtent ieškovo sąskaita. Be to, nepaisant lingvistinės LR CK 6.237 straipsnio 1 dalies nuostatos išraiškos, turtą be pagrindo įgijusio asmens kaltė neturėtų būti laikoma būtina nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlyga.
5. Reiškiant ieškinį dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo, ieškovui turėtų būti priskiriama pareiga įrodyti aplinkybę, kad atsakovas gavo turtą, įskaitant to gauto turto dydžio kiekybines charakteristikas, ir aplinkybę, kad toks turtas gautas ieškovo

sąskaita. Tuo tarpu pareiga įrodyti praturtėjimo pagrindo egzistavimą turėtų būti priskiriama atsakovui.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262;
2. 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Vyriausybės žinios, 1964, Nr. 19-138;
3. Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2001, Nr. 43-1495;
4. Гражданский кодекс Российской Федерации. Части первая и вторая. Москва: 1999.

Specialioji literatūra:

1. AMBRASIENĖ, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004;
2. ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002;
3. DAMBRAUSKAITĖ, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. Vilnius: Justitia, 2009;
4. DAMBRAUSKIENĖ, G., et al. *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004;
5. MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008, nr. 2 (68);
6. MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, nr. 1 (55);
7. MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga „Prievolių teisė“*. Pirmas tomas, pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003;
8. MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002;
9. NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999;
10. VALIKONYTĖ, I.; LAZUTKA, S.; GUDAVIČIUS, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius: Margi raštai, 2007;
11. VASARIENĖ, D. *Civilinė teisė: paskaitų ciklas*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002;
12. VILEITA, A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (1). *Justitia*, 2003, nr. 1-2 (43-44);
13. ŽERUOLIS, J., et al. *Lietuvos TSR Civilinio kodekso komentaras*. Vilnius: „Mintis“, 1976;

14. DANNEMANN, G. *The German law of unjust enrichment and restitution: a comparative introduction*. New York: Oxford University Press Inc., 2009;
15. GALLO, P. Unjust Enrichment: A Comparative Analysis. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 40, s.l.: Frühling 1992, nr. 2;
16. SMITS, J. M. The Principle of Unjust Enrichment and Formation of Contract: The Importance of a Hidden Policy Factor. In *European Review of Private Law 3-2006*;
17. БРАГИНСКИЙ, М. И., et al. *Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации*. Москва: Фонд Правовая культура, Фирма Гардарика, 1996;
18. ВИТРЯНСКИЙ, В. В., et al. *Гражданское право*. Том II. Под ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. s.l.: Wolters Kluwer, 2004 – 2005;
19. ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребление гражданскими правами. Проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009;
20. *Гражданское право*. Часть 2: Учебник. Под общей редакцией А. Г. Калпина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва.: Юристъ, 2002;
21. *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй*. Под ред. С.П. Гришаева, А.М. Эрделевского. s.l.:2007;
22. ПЕРЕТЕРСКИЙ, И.С., et al. *Римское частное право*. Москва: Юриспруденция, 1999.

Praktinė medžiaga:

1. Europos žmogaus teisių teismo 2008 m. sausio 8 d. sprendimas byloje *Jucys v. Lithuania*;
2. Specialiosios teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 3 d. nutartis byloje Nr. T-2005-92.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *ZAO „Grinvej“ v. V. Z. individuali įmonė „Kiaunė“*, Nr. 3K-3-68/2011, kat. 43.2, 93.2.11;
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *G. Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, Nr. 3K-3-548/2010, kat. 129.22;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Kirstnė“, O. N. L., R. S., N. S., A. Š. v. UAB Medicinos bankas, UAB „Medicinos banko lizingas“, S. D. įmonė*, Nr. 3K-3-308/2010, kat. 43.2;

6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje *uždaroji akcinė bendrovė „Šiaulių dujotiekio statyba“ v. Šiaulių miesto savivaldybė, Šiaulių miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-286/2010, kat. 50.8;
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. R. B.*, Nr. 3K-3-276/2010, kat. 43.2.;
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Utvilsta“ v. IĮ „(duomenys neskelbtini)“*, Nr. 3K-3-140/2010, kat. 21.4.1.2;
9. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje *S. D., R. S., J. D., Z. D. v. V. D., Č. S., M. D., T. P.*, Nr. 2A-92/2010;
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Rolvika“ v. BUAB „LVS“ ir AB DnB NORD bankas*, Nr. 3K-3-90/2010, kat. 43.2;
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *E. Ž. ir L. Ž. V. A. M., A. R.*, Nr. 3K-3-569/2009, kat. 35.3.1, 43.2;
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos futbolo federacija v. UAB „Atolas“*, Nr. 3K-3-561/2009, kat. 42.8, 52.3, 91.1, 114.4;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Gelvora“ v. UAB „Staura“*, Nr. 3K-3-351/2009, kat. 43.2;
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41, 43.2, 49;
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje *A.B.V. v. T.M., uždaroji akcinė bendrovė „Vartų technika“*, Nr. 3K-3-137/2009, kat. 44.4.2.1; 24.4; 43.2; 123.3; 24.3; 24.1;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. G. ir V. G. v. R. S, M. K., O. P.*, Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2;
17. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. ir T. B. v. Z. B. ir T. B.*, Nr. 2A-128/2009;

18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *K.V.T. v. I. T.*, Nr. 3K-3-111/2009, kat. 30.4.1, 43.2;
19. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“*, Nr. 2A-189-302/2009;
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos techninio sporto draugija v. UAB „Pas Ažuola“*, Nr. 3K-3-449/2008, kat. 21.4.1.1; 21.6; 51;
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Kirstnė“, O. N. L., R. S., N. S., A. Š. v. UAB „Medicinos bankas“, UAB „Medicinos banko lizingas“, S. D. įmonė*, Nr. 3K-3-317/2008, kat. 21.4.1.1, 21.4.2.1, 24.2, 25.3, 27.3.2.1, 36.4, 42.4, 43.2;
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Varėnos rajono savivaldybė v. Ž. S., R. M., Varėnos rajono (duomenys neskelbtini) notarų biuro notarė L. M., VĮ Registrų centro Alytaus filialas*, Nr. 3K-3-297/2008, kat. 30.3; 30.7; 33; 34.1; 43.2;
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Okseta“*, Nr. 3K-3-166/2008, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.17; 126.5; 126.8;
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras, ginantis viešąjį interesą, v. Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga, Vilniaus miesto savivaldybės taryba, valstybės įmonės Registrų centro Vilniaus filialas*, Nr. 3K-7-38/2008, kat. 24.2; 24.3; 27.3.1.1; 30.2; 30.3; 43.2;
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB DK „PZU Lietuva“ (anksčiau – DK „Lindra“) v. Lietuvos kariuomenė*, Nr. 3K-3-81/2008, kat. 43.2;
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tele-3“ v. D. S.*, Nr. 3K-3-466/2007, kat. 43.2;
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. J. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-442/2007, kat. 112, 43.2;

28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje *S. O. M. v. R. V.*, Nr. 3K-3-636/2006. kat. 30.9.1; 44.5.2.1;
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje *V. Š. v. A. N., A. N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4, 45.1, 45.6;
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Estinos arka“ v. UAB „Lelija“*, Nr. 3K-3-543/2006, kat. 52.1, 21.5;
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje *J. Š. v. UAB „Zepter International“*, Nr. 3K-3-321/2006, kat. 14.4;
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje *P. J. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-248/2006, kat. 43.2;
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartį civilinėje byloje *D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“*, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2;
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *E.Č., A.S., E.J., Kauno miesto 8-ojo notarų biuro notarė Laimutė Telksnienė, UAB „Eura“, UAB „Studentų kelionių pasaulis“, UAB „Interoptika“, L.R. Tamulio firma „Meditalika“ v. Kauno miesto savivaldybė ir UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“*, Nr. 3K-3-140/2006, kat. 43.2;
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *AB (duomenys neskelbtini) v. V. P.*, Nr. 3K-3-210/2005, kat. 129.22;
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje *E. R., P. R., R. R., C. R., D. S., S. V. T. v. A. R.*, Nr. 3K-3-777/2003, kat. 38.2;
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje *L. D. v. I. R. D*, Nr. 3K-3-689/2003, kat. 38.2.; 84; 87.1;
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje *BĮ UAB (duomenys neskelbtini) v. D. K.*, Nr. 3K-3-1355/2002, kat. 38.2;

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje *J. Vaitiekus v. B.M. Ulbikienė*, Nr. 3K-3-1318/2002, kat. 38.2;
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje *E. V. v. M. B., R. Z., R. P., jų įstatyminiai atstovai J. L., S. B., S. Z., A. Z., K. P., V. P.*, Nr. 3K-3-951/2001, kat. 39.2.4; 39.6.2.8; 39.6.2.9;
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *R. R. v. S. R. ir L. R.*, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.1, 15.2.1.1, 15.2.1.5, 18.2, 23, 25.3, 28, 38.2, 40.6, 90;
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *P. J. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-251/2001, kat. 38.2;
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. ir tretieji asmenys be savarankiškų reikalavimų ieškovės pusėje A. B., M. B. v. S. D.*, Nr. 3K-3-457/1999, kat. 43;
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Šiaulių žemės ūkio technika“ v. S. Š. individuali įmonė*, Nr. 3K-3-328/1999, kat. 43;
45. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje *uždaroji akcinė bendrovė transporto firma „Transmitto“ v. uždaroji akcinė bendrovė „SEB lizingas“*, Nr. 2A-192/2011;
46. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *A. J. v. V.S.*, Nr. 2A-1096-115/2010;
47. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje *S. Juknevičiaus autopaslaugų įmonė v. UAB „Savina“*, Nr. 2A-742/2010;
48. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje *G. Š. v. Valstybinių ir privačių įmonių profesinė sąjunga*, Nr. 2-883/2010;
49. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje *M. P. v. I. A., R. S., R. A.*, Nr. 2A-240-425/2010;
50. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartį civilinėje byloje *A. B. ir T. B. v. Z. B. ir T. B.*, Nr. 2A-128/2009;

51. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Jolgena“ v. UAB „Retal Europe“, Nr. 2A-47-611/2009;
52. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. sprendimas civilinėje byloje akcinė bendrovė „Smiltynės perkėla“ v. UAB „Klaipėdos autobusų parkas“, Nr. 2A-325/2006;
53. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Veda“ v. valstybinė biudžetinė įstaiga „Šiuolaikinio meno centras“, UAB „Itabaltas“, UAB „Amerika pirtyje“, Nr. 2A-44/2005.

Santrauka

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymas Lietuvos teismų praktikoje

Šiame darbe analizuojamos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo taisyklės bei šio instituto taikymo sąlygos (prielaidos), išskiriamos Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje. Taip pat daug dėmesio skiriama nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto pagrindinių bruožų analizei, siekiant nustatyti šio instituto atskyrimo nuo kitų institutų (civilinės atsakomybės, vindikacijos, restitucijos, kitų kvazisutarčių) kriterijus.

Atsižvelgiant į iškeltus tikslus, pirmiausia darbe nagrinėjamos istorinės analizuojamo instituto prielaidos, pradedant šio instituto reglamentavimo romėnų teisėje klausimu ir baigiant nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto įtvirtinimo LTSR CK bei naujajame LR CK aspektais. Taip pat darbe pateikiamas bendras analizuojamo instituto apibūdinimas bei nagrinėjami šio instituto reglamentavimo modelio LR CK ypatumai ir su tuo susijusi problematika. Pirmojoje darbo dalyje, atsižvelgiant į Lietuvos teismų praktikoje, taikant analizuojamą institutą, dažniausiai pasitaikančias klaidas, taip pat išskiriami nepagrįsto praturtėjimo instituto skirtumai nuo kitų teisės institutų.

Antroji darbo dalis iš esmės skirta nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto taikymo sąlygų analizei. Šioje dalyje nagrinėjamos skirtingos tiek Lietuvos teismų praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje pateikiamos pozicijos aptariamam klausimui, vertinama, kuri pozicija labiausiai atitinka šio instituto tikslus bei esamą reglamentavimą. Darbe atskirai analizuojama kiekviena iš LR CK šeštosios knygos XX skyriaus taikymo sąlygų: 1) turto įgijimas ar sutaupymas be teisinio pagrindo; 2) realus turto gavimas ar sutaupymas; 3) negalėjimas įgyto ar sutaupyto turto išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais. Nemažai dėmesio skiriama ir teisinės situacijos, reglamentuojamos LR CK 6.237 straipsnyje bei teisinės situacijos, reglamentuojamos LR CK 6.242 straipsnyje skirtumų analizei bei šių teisės normų taikymo Lietuvos teismų praktikoje problematikai.

Darbe nagrinėjamos problemos iliustruojamos teismų praktikos pavyzdžiais. Be to, Lietuvos teismų praktikos ir Lietuvos teisės doktrinos pozicija, išreiškiama darbe analizuojamais klausimais, lyginama su užsienio (daugiausia Rusijos) teisės doktrinoje šiais klausimais pateikiama nuomone.

Summary

Application of the Institute of Unjust Enrichment or Reception of Property not due in the case law of Lithuania

The aim of this paper is to reveal the rules and conditions of application of the institute of unjust enrichment or reception of property not due in the case law of Lithuania, as well as to analyze the main characteristics of this institute on purpose to identify the criteria of differentiation of the above-mentioned institute and the other institutes (civil liability, vindication, restitution, other quasi contracts).

Considering these aims, the first part of this paper starts with the examination of the historical background of the institute of unjust enrichment or reception of property not due, beginning with the issues of interpretation of this institute in Roman law and concluding by the issues of regulation of this institute in the Civil Code of Soviet Socialist Republic of Lithuania (year 1964) and in the Civil Code of the Republic of Lithuania (year 2000). Moreover, in this paper authoress presents a general characterization of the institute of unjust enrichment or reception of property not due, analyzes the peculiarity of regulation of this institute in the Civil Code of the Republic of Lithuania, as well as the problems, related to that. In the first part of the paper there are also identified the differences between the institute of unjust enrichment or reception of property not due and the other institutes.

The main aim of the second part of this paper is to properly analyze the conditions of application of the institute of unjust enrichment or reception of property not due. Considering this aim, different positions on this issue, presented in the case law of Lithuania, as well as in the legal doctrine, are being examined. On the grounds of that examination the authoress presents her estimation on the question, which position the most conforms to the aims and the regulation of this institute. There are particularly being analyzed all the conditions of application of above-mentioned institute: 1) the reception or saving of property without any legal grounds; 2) real reception or saving of property; 3) the impossibility to retrieve the obtained or saved property by the other ways of protection of civil rights. There are also analyzed the differences between the situations presented in the article 6.237 and the article 6.242 of the Civil Code of the Republic of Lithuania and the problems of application of this rules in Lithuania's case law.

All the analyzed issues are being illustrated by the examples from the case law. Moreover, the positions presented in the case law and legal doctrine of Lithuania are being compared to the positions presented in the foreign legal doctrine (for the most part Russian).